

♀ Kadınışçi

Her yerde, her türlü emek hallerimiz için...

**50 YAŞ ÜSTÜ KADINLARIN
ÜCRETLİ EMEK ALANINDA KARŞILAŞTIKLARI
CİNSİYET TEMELLİ AYRIMCILIKLAR
ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

www.kadinisci.org

**50 YAŞ ÜSTÜ
KADINLARIN
ÜCRETLİ EMEK ALANINDA
KARŞILAŞTIKLARI
CİNSİYET TEMELLİ
AYRIMCILIKLAR
VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

 Kadın İşçi

Her yerde her türlü emek hallerimiz için

50 YAŞ ÜSTÜ KADINLARIN ÜCRETLİ EMEK ALANINDA KARŞILAŞTIKLARI CİNSİYET TEMELLİ AYRIMCILIKLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Hazırlayan: Helin Metin

Editör: Necla Akgökçe

Proje Koordinatörü: Özgür Genç

Birinci Basım: Eylül 2024, İstanbul

Kadın İşçi Dayanışma Derneği

Yönetim Yeri: Osmanağa Mah. Osmancık Sok. No: 9 Kat: 4/20
Betül Han Kadıköy-İstanbul

Kapak - İç Tasarım: Tuna Yıldırım (Clinart Yayıncılık)

Kapak Görsel: Berfin Bali

Baskı ve Cilt:

Şahin Ozalit

Tel: 0212 211 35 93

Kadın İşçi Dayanışma Derneği
www.kadinisci.org

Almanya Federal Cumhuriyeti, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı tarafından sağlanan finansmanla Rosa Luxemburg Stiftung tarafından desteklenmiştir. Bu yayın veya bölümleri, asıl kaynağa uygun şekilde referans sağlanması koşuluyla başkaları tarafından ücretsiz olarak kullanılabilir.

Sorumluluk reddi:

Bu yayının içeriği tamamen Kadın İşçi Dayanışma Derneği'nin sorumluluğundadır ve mutlak olarak RLS'un konumunu yansıtmayabilir.

Teşekkür

Bu araştırmayı 50 yaş üstü kadınların ücretli emek alanındaki deneyimini ortaya çıkarabilmek üzere kadınların kendi deneyimlerinden yola çıkarak gerçekleştirdik. Türkiye’de ücretli emek piyasasında cinsiyet temelli ayrımcılığı ele alan çalışmalar son dönemlerde bir artış gösteriyor. Fakat yaşlılık ve ücretli emek piyasaları araştırma konusu haline gelemediği gibi bu alanda cinsiyet temelli ayrımcılığı ele alan pek çalışma da bulunmuyor. Nüfusun giderek yaşlandığı, mevcut iktisadi ve politik koşulların her yaştan insanı güvencesiz çalışma koşullarına mecbur bıraktığı, emeklilik koşullarının ağırlaştığı ve böylece yaşlanan nüfusun emek piyasası için ucuz emek rezervi haline dönüştüğü bu ortamda cinsiyete dayalı eşitsizlik ve ayrımcılıkların 50 yaş üstü kadınlar için daha da derinleştiğini ve derinleşeceğini görüyoruz. Bu gözlemlerimiz konuyu ele alan bu çalışmanın yapılmasını kaçınılmaz hale getirmiştir.

Bu raporun konusu Kadınİşçi tarafından düşünülerek Rosa Luxemburg Vakfına önerildi. Bu süreçte birlikte fikir ürettiğimiz ve süreci olgunlaştırıp proje yazımını detaylandıran Prof. Dr. Serpil Çakır’a çok teşekkür ediyoruz. Zorlu hayatlarının, koşturmacasında görüşme isteğimizi kabul eden ve deneyimlerini paylaşarak bu raporun hazırlanmasını mümkün kılan tüm kadınlara minnettarız. Bu araştırma ve raporun gerçekleşmesinin maddi olanaklarını sağlayan Rosa Luxemburg Vakfına ayrıca teşekkür ediyoruz.

Umarız bu araştırma 50 yaş üstü kadınların ücretli emek alanında -buna bağlı olarak da ücretsiz emek dahilinde- yaşadıkları cinsiyet dayalı sorunların ortaya çıkarılmasına, daha geniş biçimleriyle tartışılmasına ve konuya yönelik politikalar geliştirme arayışına mütevazı da olsa bir katkı sunar.

İçindekiler

Giriş	9
Yaş Ayrımcılığı ve Türkiye'de Güncel Durum.....	13
Yaşlı Kadınların Ücretli Emek Alanına İlişkin Sorunları.....	19
Toplumsal Cinsiyet ve Yaş Ayrımcılığı	19
Ev İçi Emek ve Bakım Emeği	27
Kadınlar Aile Sınırları İçerisinde Tanımlanıyor.....	29
Yaşlı Kadın İşçinin Geçim Mücadelesi	31
Taciz ve şiddet.....	34
Yaş Aldıkça Artan Mobbing.....	37
Sağlık Sorunları	39
Güvencesizlik ve Yalnızlık	41
Ücret ve Gelir Adaletsizliği.....	45
Talepler ve Öneriler.....	49

Giriş

Türkiye'deki işgücü hala çoğunlukla genç olsa da nüfus gün geçtikçe yaşlanma eğilimi gösteriyor. Bu eğilim yaşlı nüfusun işgücü piyasasına katılımını gerektiriyorken yaşlı nüfus özellikle pandemi süreciyle birlikte dünyada da gittikçe artan yaş ayrımcılığı sebebiyle istihdamda yer bulamıyor. OECD 2022 verilerine göre Türkiye'de 54-64 yaş aralığındaki çalışanlarla, 24-54 yaş arasındaki çalışanların istihdam farkı %30'ları buluyor. Ülkedeki ekonomik kriz ve sürekli artış gösteren enflasyon ise yaşlıları çalışma hayatına yeniden girmeye, ek gelir aramaya ya da ilk defa çalışma hayatına atılmaya mecbur bırakıyor. Yaşlı nüfus yalnızca çalışma hayatına atılmada değil emeklilik süreçlerinde ve emekli maaşıyla geçinmekte de oldukça zorlanıyor.

Kadınların erkeklere oranla yaşam sürelerinin daha uzun olması nedeniyle yaşlılık evresinde kadınlara erkeklerden daha çok rastlıyoruz. TÜİK 2023 verilerine göre, kadınlar erkeklerden 5,5 yıl daha fazla yaşıyor. Yine aynı verilere göre kadın nüfusun oranı, 60-74 yaş grubunda %52,1 iken 90 ve üzeri yaş grubunda ise %70,2 olarak seyrediyor (TÜİK, 2023). Bu yüzden yaşlılığın bir hak meselesi olduğundan bahsederken yaşlılığın homojen bir deneyim olmadığını da göz önünde bulundurmamız gerekiyor. Kadınlar, yaşlılığın çeşitli evrelerinde yaş ayrımcılığına, sağlık sorunlarına, yoksulluğa daha çok maruz kalıyor. Bu sebeple yaşlılık alana toplumsal cinsiyet perspektifinden bakmak yaşlılıkta karşılaşılan ayrımcılıkların bo-

yut ve çeşitlerini göstermesi açısından önemli çünkü yaşlılığın bir “kadın yüzü” bulunuyor. Cinsiyet ayrımcılığı çalışma hayatında da yaşlandıkça daha da şiddetli bir şekilde hissediliyor. Yaşlı kadınlar çalışma yaşamları boyunca erkeklerden daha olumsuz koşullara sahip olmaları sebebiyle emekliliğe ve sosyal güvenceye ya hiç ulaşamıyor ya da yetersiz emekli maaşı ve sosyal güvenceyle yaşamlarını sürdürmeye mecbur kalıyorlar. Buna bağlı olarak yaşlılık dönemlerindeki yoksulluk kadınlar için daha ağır bir problem haline geliyor. Yoksullukla mücadele edebilmek için yeniden istihdama katılmaya çalışan kadınlar bu sefer de ücretli emek alanında cinsiyet temelli yaş ayrımcılığına maruz kalıyorlar. Cinsiyet temelli yaş ayrımcılığı kadınları daha az ücrete, daha kötü çalışma koşullarına, daha az iş imkanına, sigortasızlığa, mobbinge, tacize boyun eğmek zorunda bırakıyor. Yaşlı kadın işçilerin kendilerini bu çalışma koşullarına razı olmak zorunda hissetmelerinin en büyük sebebi ise kovulmaları durumunda yaşları nedeniyle yeni bir iş bulamama kaygısı gütmeleri oluyor. Bu şartlar altında kadınlar kayıt dışı sektörde, kötü koşullarda çalışarak yoksulluk içerisinde yaşamını sürdürme tehlikesi ile karşı karşıya kalıyorlar. Yaşlıların, özellikle yaşlı kadınların çalışma koşulları ve istihdam süreçlerinde karşılaştıkları zorluklar Türkiye siyasi atmosferinin gündemini gerektiği kadar meşgul etmiyor. Mevcut devlet politikalarına baktığımızda yaşlı kadınların ücretli emek alanında yaşadıkları problemlerin ve bu problemlere dair sunulan herhangi bir uygulamanın yer almadığını görüyoruz. Kuruluş gayeleri gereği söz konusu problemlerle ilgili mücadele yürütmesi beklenen sol partiler ve sendikalar ise gerektiği kadar etkin olamıyor ve somut politikalar üretmiyorlar.

Kadın İşçi Dayanışma Derneği olarak gerçekleştirdiğimiz bu araştırmanın temel amacı, yaşlı kadınların istihdam deneyimlerini inceleyerek ücretli -ve bir ölçüde ücretsiz- emek alanında yaşadıkları ayrımcılıkları, haksızlıkları, sosyo-ekonomik zorlukları ortaya koymak; ardından altı çizilen eksikliklere yönelik çözüm önerileri getirmektir. Bunun yanı sıra, bu araştırma raporunun çıktılarını göz önünde bulundurarak çözüm önerilerimizi aktarmak amacıyla politika belgeleri hazırlayıp sunmayı, bu sayede de sol siyasi partileri ve sendikaları konuyla daha yakından ilgilenmeye teşvik etmeyi amaçlıyoruz.

Çalışmada yaşlı kadınların ücretli emek alanında yaşadıkları sorunları ele alırken bahsettiğimiz cinsiyet temelli ayrımcılık, kadınlar kadar LG-BTİ+'ları da kapsıyor. Fakat araştırmamızda seçili bir kadın grubu üzerinden ilerledik. Araştırmaya başlarken yaşlı kadın tanımını emek piyasalarının durumundan hareketle "50 yaş ve üzerindeki kadınlar" olarak somutlaştırdık. Deneyimlerine tanık olmak üzere İstanbul, Bursa, Antalya ve Kütahya'dan 24 kadınla yüz yüze (şehir dışında yaşayan kadınlarla online) derinlemesine görüşmeler gerçekleştirdik. Görüştüğümüz kadınları sektörel deneyimleri de içermesi için farklı meslek gruplarından ve şu an çalışmayan kadınlardan seçtik. Görüştüğümüz 24 kadından 13 tanesi emekli olabilmişken 11 tanesi emekli değil ve bu 11 kadından 6 tanesi ise hiçbir zaman emekli olamayacak. Görüşmecilerimizi çalışma durumlarına göre kategorize edecek olursak 24 kadından 17'si ücretli bir işte çalışırken 7'si şu an çalışmıyor. Çalışmayan 7 kadından 2'si uzun zamandır sigortalı bir iş arıyor. İstanbul içerisindeki kadınların farklı ilçelerde yaşamalarına, aynı ilçede yaşayanların farklı meslek gruplarına ve farklı gelir düzeylerine sahip olmalarına özen gösterdik. Örneğin Bayrampaşa'da yaşayan 7 kadından biri merdiven temizliyor ve hiçbir zaman emekli olamayacak, ikisi emekli ve çalışmıyor, biri işsiz ve emekli olabilmek için 1 yıl sigortalı bir işte çalışmak zorunda, biri emekli ve evden yemek yapıp satıyor, ikisi ise emekli olmalarına rağmen çalışıyor. Bahçelievler'de yaşayan 2 kadından biri emekliyken diğeri ödenmemiş primleri olduğu için emekli olamıyor. Kadınlar mesleklerine göre ise; öğretmen, temizlik işçisi, ofis sorumlusu, yönetici asistanı, ev kadını, direksiyon eğitmeni, pastacı, konfeksiyoncu, modelist, mobilya ustası, asistan, işletmeci, bankacı, çevre mühendisi, grafik tasarımcı ve satış temsilcisi olarak dağılıyor. Bütün bu örneklerin haricinde, Türkiye'deki pek çok kadın hep kayıt dışı çalıştıkları için hiç emekli olamayacak durumdadır. Görüşmelerin kayıt altına alınması sürecinde konuşmak için çekingen davranan kadınlar kayıt kapatıldığında önemli paylaşımlar yaptılar. Çoğu kadının görüşmeler kayıt altına alınırken verdiği bilgiler kadar kayıt dışında anlattıkları da konuya dair yeni bilgiler üretmemize olanak sağladı.

Rapor üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çalışmanın odak noktalarından biri olan yaş ayrımcılığının ne olduğu ve kadınların cin-

siyet temelli yaş ayrımcılığını nasıl deneyimlediğini açıklamaya çalıştık ve Türkiye'deki güncel duruma dair bilgileri derledik. İkinci bölümde 50 yaş üstündeki kadınların problemlerini, görüşme yaptığımız kadınların aktarımları çerçevesinde açıkladık. Son bölümde ise cinsiyet temelli yaş ayrımcılığının önlenmesine ve kadınların ücretli emek alanında karşılaştıkları sorunların çözümüne dair önerilerimizi listeledik.

Yaş Ayrımcılığı ve Türkiye’de Güncel Durum

Yaşa dayalı ayrımcılık, en basit haliyle, bireylerin yaşları sebebiyle maruz kaldıkları önyargı, ayrımcılık, dışlanma, haklardan mahrum edilme vb. olumsuz davranışlar olarak tanımlanabilir. Yaş ayrımcılığı, yaşlıların dikkate alınmaması, bağımlı ve yardıma muhtaç bireyler olarak görülmesi, sosyal yaşamdan dışlanmaları ve kötü muameleye maruz kalmaları gibi şekillerde kendini göstermektedir. Bu ayrımcılığın olumsuz etkileri, işyerinde ayrımcılığa uğrama, sağlık hizmetlerinde yanlış yaklaşımlar ve sosyal önyargılar, ile ayrımcı davranışlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Yaşlılık ve yaş ayrımcılığıyla ilgili literatüre göz atacak olursak; yaşlanma konusu uluslararası alanda ilk kez 1982 yılındaki ilk Dünya Asamblesi’nde kabul edilen Viyana Planı ile gündeme alınmış ve temel sorunlar istihdam ve gelir güvenliği, barınma, eğitim, sağlık ve sosyal refah olarak saptanmıştır. Ardından 1991 yılında Birleşmiş Milletler tarafından “Yaşlılık İlkeleri” kabul edilmiştir. CEDAW’ın 2017 yılında çıkardığı Kadınlara Yönelik Cinsiyete Dayalı Şiddete İlişkin 35 Sayılı Genel Tavsiye Kararı’nın ilk defa kadına karşı ayrımcılıkla yaş faktörünün kesişiminden söz etmesine rağmen yaşlı hakları alanında henüz uluslararası bir söz-

leşmenin bulunmaması ve çoklu ayrımcılıktan söz edilmemesi sebebiyle Uluslararası Eylem Planı pek çok kurum ve kuruluş tarafından temel alınmaktadır.

Türkiye’de ise yaşlıların hakları devlet kurumlarında ilk kez 2007 yılında DPT tarafından Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ile hazırlanan *Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı*’nda ele alınmış olup bu plan Madrid’deki İkinci Dünya Asamblesi’nde hazırlanan planın kararlarını içermektedir. Yaşlı hizmetleri, 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın kurulmasıyla beraber Bakanlık bünyesinde Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından verilmeye başlanmıştır. 10. Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu Raporu’nda yaşlı yoksulluğu, yaşlı kadın yoksulluğu gibi kavramlara yer verilmiştir. 2018 yılında basılan 11. Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu Raporu’nda ise kadınların yaşlılığı erkeklerden farklı deneyimlediği vurgulanmış, yalnız yaşayan yaşlı kadınların sayıca erkeklerden fazla olması, yoksul yaşlı kadınların nüfusu ve daha uzun yaşama ihtimalleri doğrultusunda yaşlı kadın nüfusu için istihdam olanaklarının artırılması hedeflenmiştir. TİHEK tarafından yayınlanan 2022 yılı Türkiye Yaşlı Hakları Raporu’nda yaş ayrımcılığından bahsedilmiş, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından 2023 yılında Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı, Yaşlanma Vizyon Belgesi ve Yaşlanmanın Anaakımlaştırılması Rehberi yayınlanmıştır. 2019-2023 yıllarını kapsayan TİHEK Stratejik Planı, adalet sisteminde kadın hakları ve yaşlıların adalete erişimine kesişimsel bir alan olarak değil, ayrı ayrı odaklanmaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın hazırladığı Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı (2021-2025)’nda, şiddet mağduru kadınların adalete erişiminin kolaylaştırılması hedefi altında, özel politika gerektiren gruplar içerisinde yaşlı kadınlar da yer almaktadır. Yerel yönetimlerde ise İBB’nin hazırladığı, 2021-2024 yıllarını kapsayan Yerel Eşitlik Eylem Planı yaşlı kadınlardan ayrı bir grup olarak hedef kitesinde bahsetmektedir.

Sivil toplum alanında ise yaşlılıkla ilgili çalışmalar hız kazanmaktadır. Yaşlı haklarını odak noktası olarak kurulan ilk sivil toplum kuruluşu 2014 senesinde kurulan 65+ Yaşlı Hakları Derneği’dir. 2019 yılında kurulan ve

2021’den bu yana her ay Yaşlılara Yönelik Şiddet ve İhlallerin İzlenmesi raporları yayınlayan Senexl Yaşlanma Çalışmaları Derneği, 2019 senesinde kurulan 40+ Lubunya İnisiyatifi bünyesinde yaşlılık ve cinsel yönelimle ilgili kesişimsel çalışmalara başlayan 17 Mayıs Derneği, kadına yönelik çoklu ayrımcılık türleri içerisinde cinsiyet temelli yaş ayrımcılığından bahsetmese de 2015 senesinde hazırladığı Kadın Emegi ve İstihdamına İlişkin Bilgi Notları’nda kadın istihdamının önünde bir engel teşkil ettiğini düşündükleri yaşlı bakımından ve yaşlılık sigortasından bahseden Kadın Emegi ve İstihdamı Girişimi Platformu, Engelli Kadın Derneği, Mavi Kalem Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği, Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği, Toplumsal Haklar ve Araştırma Derneği vb. kuruluşlar yaşlılıkla ve toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılıkla ilgili çalışmalar yapmaktadır. CEİD ise 2022 yılında Gülçin Con Wright tarafından kaleme alınan “Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz II-Yaşlılık ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması” raporunu yayınlamıştır.

Yaş ayrımcılığını son yıllarda daha fazla incelemeyi gerektiren en önemli sebep dünya nüfusunun giderek yaşlanma eğilimi göstermesidir. Diğer ülkelere göre nüfusu hala genç sayılan Türkiye de artık yaşlanma eğilimi gösteren ülkelerden biri haline geldi. TUİK verilerine göre yaşlı nüfus oranı dünya ortalaması, 2023 yılında %10,0 olmuşken, Türkiye’nin yaşlı nüfus oranının %10,2 ile dünya yaşlı nüfus ortalamasının hemen üzerinde olduğu görülmektedir (TUİK, 2024). Giderek yaşlanan nüfus, ülkelerin yaşlılıkla ilgili politikalar geliştirmelerini gerektirmektedir.

Bunun yanı sıra, Türkiye için yaş ayrımcılığının çalışılmasını gerekli kılan önemli bir husus yaşlı kadınların yaş ayrımcılığına yaşlı erkeklere nazaran daha fazla maruz kalmalarıdır. Toplumsal cinsiyet temelli bu ayrımcılık türünde yaşlı kadınlar hem kadın olmanın hem de yaşlı olmanın olumsuzluklarını birlikte deneyimlemektedir. TUİK 2024 verilerine göre Türkiye’deki yaşlı nüfusun %44,5’ini erkekler, %55,5’ini ise kadınlar oluşturuyor. Bu veriler ışığında, giderek kötüleşen ekonomik koşulları da göz önünde bulundurarak, yaşlı kadınların giderek yoksullaşacağı varsa-

yımında bulunabiliriz. Yaşlı kadınların bu dezavantajlı konumu, yeterli güvenceye de sahip olmamalarıyla eklenilerek onları ücretli işlerde çoğunlukla güvencesiz biçimlerde çalışmaya mecbur bırakıyor. Bu sorunlara çözüm üretebilmek için öncelikle Türkiye’de kadınların ileri yaşlarda nasıl yoksullaştığını ücretli ve ücretsiz emek alanındaki deneyimleri ile birlikte anlamak gerekiyor.

Türkiye’de yaşlı kadınların yoksullaşmasını kapitalizm ve patriyarkal sistem bağlamında ele almak gerekir. Kadınların ev içlerinde harcadığı ücretsiz emek, ücretli emek alanındaki çalışma koşullarını da etkileyerek kadın işlerini değersiz kılarken, düşük ücretli ve güvencesiz işlere mahkum etmektedir. Ayrıca birçok kadın, genç yaşlardan itibaren ev içi işlere ve bakım yükümlülüklerine odaklanmak zorunda kaldığından, çalışma hayatına ya hiç katılamamakta ya da düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalışmaktadır. Kentsel alanlarda işsizlik oranlarının yüksek olması ve iş bulmanın zorlaşması, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kaybetmelerine ya da geçinebilmek için kayıt dışı sektörlerde güvencesiz çalışmalarına yol açmaktadır. Bu durum, yaşlılık döneminde kadınların emeklilik haklarına erişimini zorlaştırmaktadır. Türkiye’de emeklilik sisteminde prim gün sayısı ve çalışma süresi gibi kriterler, kadınların iş hayatında geçirdikleri süreler göz önüne alındığında, emeklilik haklarından yeterince yararlanmalarını engellemektedir. Bu nedenle, yaşlı kadınlar genellikle düşük emekli maaşlarıyla geçinmek zorunda kalmakta veya hiç emeklilik geliri olmadan yaşamaktadır.

Türkiye’de yaşlı kadınların yoksullaşmasının bir diğer önemli nedeni, boşanan kadınların sosyal destek mekanizmalarından yeterince faydalanamamasıdır. Yaşlı kadınlar ekonomik olarak kırılgan bir durumdayken, yalnız yaşayan yaşlı kadınlar ise gelir, hane zenginliği ve yoksulluk oranları açısından evli erkek ve kadınlara kıyasla daha dezavantajlıdır. Yalnız yaşayan yaşlı kadınların büyük bir kısmı yoksulluk içindedir. Kadınlar, geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle ev içi bakım verme ve hane nin yeniden üretiminden sorumlu tutulmaktadır. Yaşlılık dönemlerinde de torunlarına bakarak bu rollerini sürdürmekte, bakım yükümlülükleri, çoğunlukla kadınların çalışmasını engellemektedir. Aile ekonomisi

gerektirdiği takdirde ise kadınlar, genellikle yarı zamanlı, düzensiz ve düşük ücretli işlerde çalışmaktadırlar. Hayatları boyunca çalışmayan ya da düzensiz, sigortasız çalışan çoğu kadının kendine ait bir emekli maaşı, sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Bu kadınlar en iyi ihtimalle eşlerinin, babalarının, çocuklarının sosyal güvencelerinden faydalanmaktadırlar. Hayatını ekonomik olarak eşine ve evine bağımlı geçiren kadınlar, eşlerini kaybettiklerinde güvencelerini de kaybetmektedir. Eşini kaybeden birçok kadın, gelir kaybına uğramakta ve yalnızca eşinin emekli maaşıyla veya düşük sosyal yardımlarla geçinmeye çalışmaktadır. Bu durumda olan kadınlar, genellikle ekonomik zorluklar içinde yaşamlarını sürdürmekte ve yoksulluk sınırının altına düşmektedir. Herhangi bir güvencesi olmayan yaşlı kadınlar geçinebilmek için ücretli emek alanına ilk defa veya tekrardan girmek durumunda kalabiliyorlar. İstihdama yeniden katılmak ise yaşlı kadınlar için oldukça zorlu bir süreç.

Tüm bu faktörleri bir arada değerlendirecek olursak, Türkiye’de yaşlanma, kadınlar için aynı zamanda yoksullaşma anlamı taşımaktadır. Cinsiyet eşitsizliği, güvencesiz çalışma koşulları, sosyal güvenlik sistemine erişim eksiklikleri ve sosyal desteklerin yetersizliği, yaşlı kadınları yoksullukla mücadele etmek durumunda bırakmaktadır. Yaşlanan kadın, emeklilik gibi bir güvenceye sahip olsa bile günümüz koşullarında emekli aylıklarının da geçinmek için yeterli olmayışı, yaşlandıkça yoksullaşan kadını hayat boyu ücretli işlerde çalışmaya mecbur bırakmakta, sonuç olarak da bir yaşlı kadın işçi sınıfı oluşmaktadır.

Yaşlanma ve yaş ayrımcılığı günümüzde birçok kesimin çalışmaya başladığı alanlar olsa da literatürde yaşlı kadınların ücretli emek alanında yaşadıkları zorluklara yönelik yeterli sayıda çalışma bulunmuyor. Dolayısıyla yaşlı kadınların ücretli emek alanında var olabilecekleri koşulların sağlanması ve mevcut koşulların iyileştirilmesi için ilk önce onların bu alandaki problemlerinin detaylı bir dökümüne ihtiyaç duymaktayız. Bu sebeple örneklem olarak belirlediğimiz 50 yaş ve üstündeki 24 kadınla yaptığımız derinlemesine görüşmelerden elde ettiğimiz verileri kullanarak yaşlı kadınların problemlerini raporun devamında daha detaylı olarak ele alacağız.

Araştırmada veri elde etmek için görüştüğümüz 50 yaşının üzerindeki 24 yaşlı kadın işçiden elde ettiğimiz verilere göre yaşlı kadınların ücretli emek alanında yaşadıkları sorunları çeşitli alt başlıklara ayırdık.

Yaşlı Kadınların Ücretli Emek Alanına İlişkin Sorunları

Toplumsal Cinsiyet ve Yaş Ayrımcılığı

Türkiye’de yapısal işsizlik ve emek piyasalarının cinsiyetçi yapısından dolayı kadınların bir işe girmeleri, girdikleri işlerde uzun süreli çalışmalarını oldukça zor. Yaşlı kadınlar ise ücretli emek alanında yer edinmekte daha fazla zorluk yaşıyor. Yaşlı kadınların çalışma yaşamında gençlerden daha fazla tecrübeleri bulunmasına rağmen işverenlerin en yaygın görüşü yaşlıların gençler kadar verimli çalışamayacakları yönünde. Emeklilik yaşını sürekli yükseltme gayreti içinde olan iktidar da çalışma yaşamını yaşlanan nüfusun ihtiyaçlarına uygun bir biçimde organize etmek konusunda çaba sarf etmiyor. Bu sebeple yaşlı olarak tanımlanan insanlar istihdam tercihlerinin dışında kalıyor. Yaşlı işçiler içerisinde ise patronlar erkek işçileri kadınlara tercih ediyor. Yani yaşlı kadınlar, yaş ayrımcılığı ve cinsiyet ayrımcılığını birlikte deneyimlemelerinin bir sonucu olarak işverenin en son tercih edeceği grup haline geliyor. Belli yaşı geçmiş kadınların işlerini daha ağır yapacakları, geç öğrenecekleri, çağa ayak uyduramayacakları gibi düşünceler onları iş havuzunun derinlerine gömüyor. Yaşlı kadınların eğitim seviyeleri, mesleki tecrübeleri gibi birtakım özellikleri bu düşünceleri değiştirmek için yeterli olmuyor, yaş bariyerini geçemiyor. Görüş-

mecilerimizden 62 yaşında emekli bir öğretmen olan Arzu'ya şu an 50 yaşının üstündeki bir kadını iş ararken en çok nelerin zorlayacağını sorduğumuzda, işverenlerin cinsiyetleri ve yaşları sebebiyle kadınların işe yaramayacaklarını, uzun çalışma saatlerine dayanamayacaklarını, düşük performans göstereceklerini düşüneceğini ifade etti.

62 yaşındaki Lale ise 43 yaşından beri emekli ancak şu an geçimini sağlayamadığı için bir avukatın yarı zamanlı asistanlığını yapıyor. Kendisi üniversite mezunu ve uzun yıllar adliyelerde çalışmış. Ailevi nedenlerden dolayı çalışma hayatına bir süre ara vermek durumunda kalan Lale, iş hayatına geri dönmeye çalıştığı anda karşılaştıklarını şu şekilde aktardı:

"Yaştan dolayı ve emekli olduğum iş yerinden ve mezun olduğum okuldan dolayı iş bulmakta çok zorlanmıştım. Bana hep 'Sizin yaşınız büyük olduğu için hani biz size hizmet ettiremeyiz. Okumuş insansınız, size yetmeyebiliriz' derlerdi. Aslında bence bunların hepsi bahaneydi. Yaşımdan dolayı ya da kadın olduğumdan dolayı işe almamak için bahaneler ürettiler diye düşünüyorum ve öyle de olduğuna inanıyorum". Lale

Canan, Yenibosna'da yaşayan 63 yaşında ve çalışmıyor. İki çocuğu var. Emekli olmaya hak kazanamıyor çünkü eşi çalışmasına izin vermemiş. Özellikle pandemi dönemi yaşanan ekonomik sıkıntılar sebebiyle 60 yaşına geldiğinde tanıdık vasıtasıyla girdiği bir tekstil atölyesinde iki yıl çalıştıktan sonra sağlığı el vermediği için çalışmayı bırakmak zorunda kalan Canan, bir gün İş Bulma Kurumu'ndan aldığı bir telefonda konuşulanları aktardı:

"İşte maalesef yani siz ne kadar güçlü kuvvetli gözükerseniz gözükün 63 yaş dediğinizde sizin daha az bir performansla aynı parayı alacağımızı düşünüyorlar. Bu konuda elbette ki sıkıntılar yaşıyoruz yaşımız itibarıyla. Mesela İş Bulma Kurumu'ndan aramışlardı beni işten ayrıldıktan sonra ameliyat olduğum için. Yaşımı ve ne iş yaptığımı sordular. Tekstilde çalışıyorum, 62 yaşındayım dediğimde telefonun yüzüme kapandı. Bu şekilde sıkıntılar doğal olarak yaşıyoruz."
Canan

Pınar 56 yaşında bir direksiyon eğitmeni. Bursa' da yaşıyor. Şu an emekli fakat yarı zamanlı çalışmaya devam ediyor, bir süredir de geçinemediği için tam zamanlı çalışmayı düşünüyor. İşverenleri ve iş arkadaşları tarafından yaşı sebebiyle arkasından konuşulanlara rağmen mücadelesine devam ediyor.

"Ya işte arkamdan öğrencilere "onun yaşı ilerledi, refleksleri yavaşlamıştır, biz seni daha genç hocaya, daha neşeli hocaya verelim" karalamalara maruz kaldım." Pınar

52 Yaşındaki Elif Antalya'da yaşayan bir mobilya ustası. Evliyken eşi istemediği için çalışmayan Elif boşandıktan sonra geçinmek için çalışmak durumunda kalmış. Eğitimli olmasına rağmen çalışma hayatına geç yaşta atılınca tercih edilmemiş ve sigortasız çalıştırılması istenmiş. Elif, çalışmaya geç başladığı için işi daha zor öğreneceğini de düşünmüş ama işin içerisine girince durumun düşüncesine tamamen ters olduğunu anlamış.

"Çok zor oldu, onlar çok zor oldu. Diyorlar ki biz genç arıyoruz. Başka bir yere gidiyorsunuz, biz genç arıyoruz. Gibi sıkıntılar. Bir de şey değil, mesela hiç iş ortamına girmemişsiniz, hiçbir şey yapmamışsınız, algılama öğrenme daha zor oluyor. Tabii çok şükür ben biraz hani çabuk algılayan, çabuk öğrenen biri olduğum için benim işim biraz daha kolay oldu çok şükür yani. Ama yine de zor oldu yaşımla sebebiyle ama gittiğiniz her yerde "genç düşünüyoruz" diyorlar. Bir de sigortasız, emekli çalışsan istiyorlar. Şimdi de benim mesela 9 senelik sigortam kaldı 9 sene daha çalışmam gerekiyor, keşke emekli olsaydınız dediler bana işe girerken." Elif

Sevda özel bir şirkette yönetici asistanlığı yapan, 55 yaşında, on yıldır emekli bir kadın. Eşinden boşanmış, bir kızı var ve tek başına çalışarak evinin geçimini sağlamak zorunda. Küçük bir ofis ortamında çalışıyor. İş yerinde 25 yıldır çalışıyor ve bulunduğu yerdeki en uzun süreli eleman. Genel olarak kendisinden daha genç insanlarla çalışmış. İş arkadaşları kendisinden yaşça küçük olduğu için ayrımcılığa maruz kaldığını belirtiyor.

“Genç insanlarla çalışıyorsunuz. Tabii ki onlar zaman zaman artık işte size yaşlı demeye başlıyor artık. Şunu direkt söyleyemiyorlar çünkü ben onlardan büyüğüm ve işte astlık üstlüğe de baktığımızda ben daha üstteyim ama ima ediyorlar. Sanki onlarla aramızda yaşımdan kaynaklı bir fark var, ben daha ağırım, onlara yetişemiyorum gibi, genç kadronun daha iyi olacağı gibi söylemlerle de olsa bunları yaşıyorsunuz.” Sevda

Bahsedilen önyargıların kadınların iş tercihlerini de şekillendirdiğini gözlemledik. Yaşlı sebebiyle iş bulamayan, bulamayacağını düşünen kadınlar ya iş arama umutlarını geride bırakıyor ya da yarı zamanlı, sigortasız, güvencesiz işlere boyun eğiyor. Diğer yandan, işini kaybetmesi durumunda yaşlı olması sebebiyle bir daha iş bulamayacağını düşünen kadınlar ise olumsuz koşullarda da olsa var olan işlerinde kalma eğilimi gösteriyor, iş yerinde uğradıkları haksızlıklara karşı da ses çıkaramıyorlar. Emekli olduktan sonra 11 yıl sigortasız çalıştırılan Sevda'ya neden şikayetçi olmadığını sorduk.

“Hiçbir yere başvurmadım çünkü elimde olan işi kaybetmekten korktum. Türkiye’de işsizlik de giderek artan bir sorun olmaya başlıyordu. Her zaman sorundu ama giderek de büyüyordu bu daha da zorlaşıyordu ve ben de artık genç değildim. Çünkü Türkiye’de kadınların belli bir yaştan sonra iş bulması giderek zorlaşıyor. İşte 35’ten sonra iş bulmanız zor dolayısıyla cesaret edemedim, hep korktum işsiz kalırsam diye. Kirada oturuyorum çünkü ve çocuğuma tek başıma bakıyorum. O sebepten şikayetçi olamadım. Bu durumu kabul edip yıllarca sigortasız çalışmaya devam ettim.” Sevda

Cinsiyet temelli yaş ayrımcılığının bir diğer yüzü ise kadınların bu ayrımcılığa karşı geliştirdikleri önyargılar olarak karşımıza çıktı. Yaşlı kadınlar, kendileriyle ilgili toplumun genel kabullerini içselleştirme ve hayatlarını buna göre idame ettirme eğilimindedir. Bunun bir sonucu olarak kendi vasıflarını da toplumun önyargıları ışığında sınırlandırmaya başlıyorlar. Örneğin, görüşmecilerimize şu an 50 yaşını geçmiş kadınların ne iş yapabileceğini sorduğumuzda genel olarak kadınların el becerilerini kullanabilecekleri yemek yapmak, dikiş dikmek, temizlik yapmak, bulaşık yıka-

mak, evde yaptıklarını satmak gibi çalışma biçimlerinin ağırlıklı cevaplar olduğunu gördük. Cinsiyetçi önyargıları içselleştirmek, kadınları geleneksel iş bölümü çerçevesinde çözüm bulmaya zorlarken, bu çözümler cinsiyetçi rol kalıplarının da yeniden üretilerek, güçlenmesine yol açıyor.

İş bulduklarında kendileriyle aynı işi yapacak genç işçiler kadar verimli ve hızlı olamayacakları işverenler veya iş arkadaşları tarafından söylenen veya ima edilen kadınlar, iş tercihlerini bu düşünceye göre şekillendirebiliyor. Yaşı sebebiyle tam zamanlı, sigortalı bir iş bulamayacağını düşündükleri için yarı zamanlı, güvencesiz işleri tek çare olarak görüyorlar.

"Bu yaştan sonra da ne iş yapacağım? Yani, şimdi kalkıp da her yerde iş bulamam, bir gerçek. Her işi de yapamazsınız. Bu da bir gerçek. Hem de böyle vardiyalı sistem asla uymaz size. Evin sorumluluğu var, bedeninin kaldırma gücü var. Yine burada part time bizi kurtarıyor." Pınar

Karşımıza çıkan bir diğer faktör ise genç işsizlik faktörü oldu. 50 yaşın üzerindeki kadınlar, ülkemizde genç işsizlik oranı bu kadar fazlayken kendilerinin tercih edilmeyeceğini düşünüyorlar.

"Sigortalı bir iş hiç aramadım. Çünkü çok fazla genç işsiz var, onlar varken beni almazlar. Başvurdum ama tabii ki tercih edilmiyorum. Çünkü kendi yaptığım iş de şu anda teknolojiyle bağlantılı bir iş olduğu için genç bir beyin, genç bir zihin tabii ki benden daha başarılı olacağı için tercih edilen bir eleman olmam." Zülal

Görüştüğümüz kadınların bir kısmı kendilerinden daha genç işçiler kadar verimli çalışmayacak durumda görüyorken bir kısım ise çalışmak için en verimli yaşlarda olduklarını, tecrübelerinin kendilerini öne çıkarması gerektiğini, işe alım süreçlerinde kendilerine bir şans verilse ne kadar verimli olduklarını ispatlayabileceklerini dile getiriyor. Bu şekilde düşünen kadınlardan biri de Oya. Oya 51 yaşında emekli bir çevre mühendisi. Oya, düşüncelerini şu şekilde özetledi:

“Bazı iş yerleri, devlet de dahil, özel de dahil belli bir yaşa kadar başvuru alıyorlar ya, aslında bunu bence yaşla sınırlandırmamaları lazım. Yani elli yaşından sonra esas bir kadın daha gelişiyor, olgunlaşıyor. Çalışabilir aslında, daha da verimli çalışabilir, ona da imkân tanınmalı. Hani ben elli yaşında da bir yere bir başvurabileyim isterdim açıkçası. Yani şu anda çalışmak istesem, kendi mesleğimi yapmak istesem Türkiye şartlarında iş bulabileceğimi hiç düşünmüyorum. Bu yaşında bulabileceğimi düşünmüyorum ama yani girsem yapabilir miyim? Yaparım, kendime güveniyorum. Tekrar mesleki konuları da hatırlayacağıma, aktif olabileceğime de inanıyorum ama Türkiye şartlarında malum artık 50 yaşından sonra böyle bir statüde bir yere alamayız, zannetmiyorum.” Oya

Çalışmaya başlarken 50 yaş ve üzerindeki kadınların toplumca yaşlı sayıldığını ve yaş ayrımcılığına maruz kaldığını düşünüyor, varsayıyorduk. Fakat görüşmelerimizin sonunda kadınların yaş ayrımcılığına çok daha erken yaşlarda da maruz kaldıkları sonucuna vardık. Kadınlar ücretli emek alanında 35-40’lı yaşlarında da erkeklere kıyasla kendilerine sunulacak fırsatlardan mahrum bırakıldıklarını dile getirdiler. Cinsiyetçi kalıplar nedeniyle kadınlar gençlik, güzellik gibi özellikleri gözetilerek işe alınıyor, yetenekleri, eğitimleri, tecrübeleri ise ikinci plana atılıyor. Aynı semtte ikamet eden 59 yaşındaki Nurgül ve 53 yaşındaki Gülşen bu kadınlardan yalnızca iki tanesi. Gülşen bu ayrımcılıkla başa çıkmak için değişik yollar denemiş ancak ayrımcılık Nurgül’ü iş aramaktan vazgeçirmiş.

“Çocuğum ilkokula başladığında ben iş aramalarına başladım. Yaş 37 olunca, bu sefer 40’a yakınsın, işte daha gençleri düşünüyoruz demeye başladılar. Ne kadar kendine güveniyor olsan da bir şeyleri başarabiliyor olsan da kanıtlayamıyorsun. Yani onların sizi alıp çalıştırması, yapabileceklerinizi görmeleri lazım ama o şans verilmedi. Ve birçok arkadaşım da aynı şey oldu. Yani şans tanınmıyor belli bir yaştan sonra kadınlara” Nurgül.

“Çalışmak istedim, CV gönderdim ama nereye gitsem yaşımdan dolayı olmayacağı söylədiler. O zaman 47-48 yaşındayım, 71 doğumluyum. Ben de bu sefer CV’lerime 81 doğumlu yazmaya başladım. Beni çağırmaya başladılar, görüşmeye de gidiyordum. Gayet olumlu geçiyordu yaşımı da anlayamıyorlardı.” Gülşen

Belli bir yaşı geçmiş kadınlara karşı önyargılar yalnızca ücretli emek alanında karşımıza çıkmıyor. Toplumda da yaşlı kadınların aktif bir hayat tarzı benimsemesi olumsuz karşılanıyor. 50 yaş ve üstündeki kadınların artık çalışmaması gerektiği, yer işgal ettikleri, çağın gerisinde kaldıkları düşünülüyor. Bu beklentileri taşımayan kadınlar sosyal hayatta da ayrımcılıkla karşılaşılıyorlar. Örneğin Arzu araba kullandığını gören insanların kendisine rahatsız edici söylem ve hareketlerde bulduklarını dile getirdi. Kütahya'da öğretmenlik yapan 56 yaşındaki Ayşe ise sınıfında yaşanan bir olay üzerine velisinden aldığı bir tepkiyi anlattı:

"Yenice bir olay yaşadım. Bir öğrencim sınıfta yani sövdü, bana sövmüş. Ben ilkinde anlamamıştım. İşte babasını çağırdığında babası çocuğunun suçunu örtbas etmek için "60 yaşında kadınsın, benim çocuğum sövmemiş, sen yaşlı olduğun için anlamadın, duymadın" gibi şeyler söyledi." Ayşe

"Şöyle yani bir an önce işte emekli ol git der gibi bakıyorlar. Hani sen artık yaşlandın emekli ol git der gibi bakıyorlar. Sonra işte sen de onlara emeklilerin geçemediğini söylemek zorunda kalıyorsun. Sonra hak veriyorlar yani kimsenin keyfinden çalışmadığına. Ben mesela bir gün eşim bana bu kadar sabah erken gidiyorsunuz hani niye ayakta kalıyorsun ki tramvayda dediğinde bir gel de gör koltuk değnekleriyle mi giden, bastonla mı giden, tekerlekli sandalyeyle mi giden istersin. Herkes işe gidiyor, bir şeyler yapıyor, geçim derdi..." İlnur

Yaşlı kadınlar, iş yerlerinde eleman çıkartılması gereken bir durum oluştuğunda ilk gözden çıkarılan kişiler oluyorlar. Yaşlılık erkekte bilgi birikimi ve tecrübe olarak görülürken kadınların vasıflarının üzerini örtüyor yaş almak kadınlarda her türlü birikim ve vasfın önüne geçiyor. Bu durum yaşlı kadının emeğinin değersizleştirilmesine sebep oluyor. Bursa'da pastacılık sektöründe kalfa olarak çalışan 50 yaşındaki Hatice bu kadınlardan biri. Bir sene önce işten çıkarılması gereken üç kişi olduğunda tercih edilen ilk insan olduğunu söyleyen Hatice, ne yazık ki röportajımızı gerçekleştirdikten bir hafta sonra yaşı gerekçe gösterilerek tekrar işten çıkarıldı. Yaş kadınlar arasında da hiyerarşilerin, rekabetin ortaya çıkmasına sebep oluyor, bu da belli konularda ortak tutum almalarının ve dayanış-

malarının önünde engel teşkil ediyor. Kendileriyle aynı işi yapacak daha genç bir kadın varsa onun tercih edildiğini düşünen görüşmecilerimiz, iş yerlerinde de aynı pozisyonda oldukları genç kadınların daha fazla hak sahibi olduklarını söylüyorlar. 61 yaşındaki İlnur bir kurumda ofis sorumlusu olarak çalışıyor. Çalışmaya 45 yaşından sonra başlamış. İlk iş deneyimlerinde çok haksızlığa uğramış ancak son yıllarda yaşından dolayı ayrımcılığa uğradığını fark edince sesini çıkarmaya başlamış.

“Bir gün baktım ki yeni alınan arkadaşın yol parası, akbili, yemeği karşılanıyor. Üniversite mezunu genç bir kadındı o yüzden hakları fazlaydı. Hakımı yedirmem kimseye ben. Hemen gittim söyledim. Neden dedim benim de yol param karşılanmıyor da yeni alınanın karşılanıyor? Onunla öyle anlaştık dediler. Öyle olmaz dedim. Ondan sonra tamam dediler o zaman seninkini karşılayalım ama ben görmesem demek ki bu böyle gidecekti.” İlnur

Görüştüğümüz kadınlardan Deniz 55 yaşında, Büyükkada’da ikamet ediyor. Şu an aktif olarak çalışmıyor, emekli de olamıyor. Emekli olabilmek için sigortalı bir iş arıyor. Kendi ilgi alanlarına göre bir iş yapmak istediğini, hayaline göre bir sektöre yönelmeyi planladığını söyleyen Deniz daha sonra hayallerinden vazgeçmiş. Çünkü hayattaki en önemli şeyin ekme parası olduğunu görmüş. Ücretli emek alanı her yaşta kadın için oldukça zor bir yer. Gençlik döneminde geçim kaygısı, bakım yükü gibi sebeplerle güvencesiz ve kesintili çalışan kadınlar yaşlandıklarında emekli olamıyorlar. Emekli olabilmek için iş aradıklarında ise Deniz gibi yaş kriteriyle karşılaşıyorlar. Günümüzde hemen herkesin kullandığı işçiyile işvereni buluşturan platformlardan birinde çalışan arkadaş Deniz’e sistemin nasıl işlediğini tüm çarpıcılığıyla anlatmış:

“Dolayısıyla iş aramaya başladığımda da baktım ki yaşım bir kere başvurmayaya tutmuyor kızım. Yok öyle bir şey yani. Bakıyorum gözüme inanamıyorum. 28 yaş, 30 yaş. Ben anlayamadım. Kariyer.net’te çalışan bir arkadaşım vardı onu aradım. Dedim ki nasıl olabiliyor böyle bir şey? ‘Ya Deniz işte o başvuruları sen başvurursan bile biz göndermiyoruz, orada yaş şeyi var, zaten biz önce bütün gelenlerden gençleri gönderiyoruz, eğer gençlerden alınmıyorsa hani bakıyoruz çok üst seviye biri varsa aralarında onları gönderiyoruz’ dedi.” Deniz

Ev İçi Emek ve Bakım Emeği

Kadınların ev içerisinde yapmaları beklenen işler çalışma hayatına atılmalarının önünde önemli bir engel teşkil ediyor. Türkiye’de özel sektörde kamusal çocuk bakımı hizmetleri çok yetersiz, eskiden var olan kreşlerin ise büyük bir bölümü kapatıldı. Kadınlar çocuklarına bakmak durumunda kalıyor çünkü bu konuda eşlerinden yardım görmüyorlar. Eşlerinin desteğini alsalar bile çocuklarına bakacak kimsesi olmayan kadınlar için tek çözüm bakıcı tutmak oluyor. Ancak bakıcıdan yardım almayı ekonomik olarak karşılayamayan çok kadın var. Kadınlar ya part time işlerde çalışıyor ya sigortasız işlerde günlük veya saatlik olarak çalışıyor ya da evde kalıp çocuklarına bakmak zorunda kalıyorlar. Bu da kadınlar için ilerleyen yaşlarında hem istihdam seçeneklerini etkiliyor, kısmen de olsa güvenceli bir emekliliğe ulaşmalarını zorlaştırıyor. Çocuklarının bakımından tek başına sorumlu olan kadınlar düzenli işlerde çalışamayacakları için Filiz’in mecbur kaldığı temizlik gibi güvencesiz işlere yönelerek geçimlerini sağlamaya çalışıyorlar.

“Küçük çocuğum üç yaşındaydı, onu uyutuyordum, koşa koşa gidiyordum bir apartman temizliyordum eve geliyordum. Bir çocuğum mesela sabahçıydı, biri öğlenciydi. O gelince ona bırakıyordum. Öbürü gidince ona bırakıyordum. Tam zamanlı bir işte çalışmayı düşünemedim çünkü çocuklara bakan yoktu. Hiç bakan yoktu. 4 tane çocuk. Bakan olmadığı için en küçüğüne. 3 numarayla 4 numaranın arasında 9 yaş var. O en küçüğüne bakan olmadığı için çalışmadım ama çok pişmanım. Çok pişmanım. En azından bir sigorta girişim olsaydı. Yani kimisi diyordu ben dışarıdan ödüyorum sen de ödesene. Bir kenara bir para koyamıyordum ödemeye.” Filiz

Bu koşullarda çalışmak zorunda kalan kadınlar sigortalı bir iş bulabilirlerse kendilerini şanslı addediyorlar. Fakat sorun iş bulmakla bitmiyor, kadınların sigorta primleri düzgün ödenmiyor ya da kök aylık üzerinden ödeniyor. Dolayısıyla bu kadınlar emekli maaşı alabilen nispeten şanslı kesimden kadınlarsa bile düşük maaşlara mahkûm oluyorlar.

Bakım emeğinin bir diğer bölümü de hasta ve yaşlı bakımı. Evlerinde bakmakla yükümlü oldukları yaşlı ve hasta insanlar olan kadınlar onların

bakımı için çalışmaktan vazgeçmesi gereken kişi oluyorlar. Gülşen evde eşi ve iki çocuğunun dışında Alzheimer hastası babasıyla yaşıyor. Emekli maaşı yetmediği için çalışmak istemesine karşın iki yıldır babasının bakımını üstlendiği için aktif sigortalı bir işte çalışmıyor. Ek gelire oldukça ihtiyaç duyduğunu söyleyen Gülşen bu sebeple evinden yaptığı yemekleri sosyal medya üzerinden satarak gelir elde etmeye çalışıyor. Bu da bir yandan Gülşen'in ev içindeki sorumluluklarına bir yenisini yüklemiş oluyor.

"Tam karar vermişim tekrar çalışmaya ama annem vefat edince bıraktım ve babama bakıyorum şu anda. Babam Alzheimer hastası. Ona bakıyorum. Ona baktığım için çalışmıyorum. Artı gelir elde etmek için evde börek yapıp satıyorum. Geçimimi böyle sağlıyorum. Yani çalışmak isterdim aslında ama bu yaşta da zannetmiyorum beni işe alacaklarını." Gülşen

Deniz ise iki kez evlenmiş, iki eşi de uzun hastalık süreçleri geçirip vefat etmişler. Deniz ikisinin de bakımını ve tedavi masraflarını üstlenmiş. İlk eşinin tedavi masrafları için güvenceli olmasına bakmadan en çok gelir elde edebileceği işi yapmak zorunda kalmış. İkinci eşinin bakım sürecinde ise evde olması gerektiği için evden, sigortasız işler yapabilmiş sadece. Bu sebeple emekli olamayan Deniz babasından kalan 9600 TL tutarındaki yetim maaşıyla geçimini sağlamaya çalışıyor.

Kadını eve mahkûm eden ücretsiz emek, bugün yaşlı kadınların gelir adaletsizliğine mecbur bırakılmasının, belki de hiçbir zaman emekli maaşı gibi bir güvence elde edemeyecek olmasının, çalışmak mecburiyetinde kalmasının başlıca sebeplerinden olduğu görülüyor.

"Hiç iş aramadım. Arasaydım girebilirdim evet ama bu saatten sonra ne iş yapacaktım? Anca yapabilirsen ev temizliği. O da benim gücümü aşardı. Hatta ona bile gitmek istedim. Ona da çocuklarım izin vermedi. Gidemezsin dediler ev temizliğine. Dedim ki kendi evimi temizlediğim zaman para almıyorum mesela ama o evi temizleyince en azından ücret alacaktık." Canan

Ev içerisindeki işlerin ve bakım emeğinin kadının üzerine yıkılması, kadınların yaşlılık süreçlerini de zorlu hale getiriyor. Yaşamları boyunca ücretli işlerde çalışan ve aynı zamanda bakım veren kadınlar yaşlandıklarında da yaşlılara, çocuklara, hastalara bakım veren bireyler olarak karşımıza çıkıyor. Bakım emeğinden sorumlu tutulmaları, kadınların yaşlılıklarında fiziksel ve ruhsal sağlık problemleri yaşamalarına yol açmaktadır. Üstelik çocuk bakımı göreceli olarak ve kısıtlı da olsa toplum tarafından daha çok üstlenilen, daha sosyal bir alanken yaşlı ve hasta bakımı ise daha izole, eve bağımlı kılan alanlardır. Dolayısıyla yaşlı ve hasta bakımı kadını yalnızca yoksullaştırmıyor aynı zamanda yalnızlaştırıyor.

Kadınlar Aile Sınırları İçerisinde Tanımlanıyor

Görüştüğümüz kadınların çoğunun hayat hikayesi erken yaşta evlendirilme ve kardeşlerinin ya da çocuklarının bakımından sorumlu olma deneyimi ile başlıyor. Evinin kadını olmaları için yetiştirildikleri ailelere doğmuş kız çocukları, evlendirildikleri ya da evin annesi konumuna geldikleri için okuyup çalışmamış, eşlerini kaybettikten sonra güvencesiz kalmış ve böylelikle de hayatlarının ilerleyen dönemlerinde yoksullukla mücadele etmek, geçimlerini sağlayabilmek için kendilerine sunulan güvencesiz alanlarda var olmaya çalışıyorlar.

“Ablam evlenmişti. Benden küçük kız kardeşim vardı. O da 11 yaşındaydı. Evde yaşlı bir babam vardı. Tabii köy hali takdir edersiniz. Ev, iş, inek, tarla... Onların hepsi bana kaldığı için maalesef okuyamadım. Sonra da küçük yaşta gelin ettiler beni. Çocuktum.” Canan

Kayseri’de doğup büyüyen Bahar 68 yaşında bir konfeksiyon işçisi. Eğitim alamamış. Biraz büyüyünce İstanbul’a taşınmışlar. İstanbul’da kurslara giderek biçki dikiş öğrenmiş fakat annesi ve babası çalışmasına izin vermemiş, evlenmesini istemişler. İlk eşinden iki çocuğu olan Bahar şiddet görmüş, kocası parasına el koymuş ve “namussuzlukla” itham edilmiş, sonunda da evliliği bitmiş. İstanbul’da tek başına yaşamaktan korktuğu için yaptığı ikinci evliliği de benzer sebeplerle sonlanmış. Okuyamadığı

için çalışamayıp evlendirilmiş, eşlerinden zulüm gördüğü için düzenli çalışmamış, bu sebeple de düşük bir emekli maaşıyla tek başına geçim derdine düşmüş 68 yaşında çalışmak zorunda kalmış bir kadın.

Son dönemlerde art arda yaşanan ekonomik krizler ve artan hayat pahalılığı gibi nedenlerle hanelerin tek kişinin çalışmasıyla geçinemeye hale gelmesi sebebiyle kadınlar daha yoğun olarak ücretli iş arayışına girdiler. Kadın istihdamı özellikle de güvencesiz işkollarında artmaya başladı. Bu, her ne kadar kadınlara kısmi bir maddi güç edindirirse de mevcut koşullarda toplumsal cinsiyet rollerinden tamamen sıyrılmak gibi bir seçenek mümkün olamıyor. Çalışma hayatına atılmış, kendi ayakları üzerinde durabilen bir hale gelse de kadının ev içi emekten sorumlu tutulma hali devam ediyor. Araştırmamızın yoğunlaştığı 50 yaş üzeri kadınların büyük bölümünün ev içi rollerini şikayetçi olsalar da yerine getirdiklerini gözlemledik. Zümrüt özel bir şirkette aşçılık yapıyor. Çalışmaya 35 yaşından sonra başlamış. Eşinin hiç ev işi yapmadığını, ev içerisinde her türlü işi kendisinin yaptığını söyledi.

"Yani eşim öyle görmüş aileden. Hep kadın yapacak hani bir erkek işte girip yemek hazırlamaz, yapmaz, etmez, öyle düşünüyor. Beraber işten geliyoruz ve ben de çok yorgun oluyorum. O geliyor, rahat rahat üzerini değiştiriyor, gidiyor oturma odasında oturuyor. Ben mutfığa gidiyorum mesela. Gerçekten çok sinir bozucu bir şey. Sen de işten geliyorsun, ben de işten geliyorum. Arkadaş yani gel beraber yapalım. Veya hani sen yap. Bazen çok tartışmalarımız oluyor bu konuda." Zümrüt

"Çocuk çocuk olunca da bir aklın da böyle şeyde kalıyor, yapamıyorsun. İkisini birden yürütmek biraz zor oluyor. Bir bayan olduğun için belki de zor. Hem çocuğunu hem evini hem işini de düşünmek zorundasın. Yorucu oluyor. Dışarıda harcadığın performans evde de sürdürmek zorundasın." Oya

"Eşim çalışmamı istemedi ben de kabul ettim. Bu benim en büyük gafletim oldu aslında. Yani memur da olabilecektim mesela ben daha öncesinde. Kayınpederim beni üniversite mezunu olduğum için postaneye koymak istemişti. Ben eşime sordum o da yok dedi. Bir de o zamanlar da biraz benim olay biraz da karışık. Tesettürlüydüm. O zaman da kapalı çalışmak yasaktı. Aslında ben kafada oturtamadım. Eşim de izin vermeyince öyle çalışmadım sonrasında hiç yani. Yoksa karşı çıkabiliydim." Elif

Erkeklerin geleneksel rolleri korumak ve sürdürmek istemeleri kadınları eve mahkûm eden bir diğer etken. Evde bakım hizmetine gerek duyulmasa da ev işleri düzenli olarak yapılmaya devam etse de bazı erkeklerin eşlerinin çalışmasına izin vermeme eğiliminde olması kadınların yaşadıkları bir diğer sorun. Bu durumda kadınlar bir süre eşlerinin taleplerine göre yaşamak zorunda kalıyorlar. Görüşmecilerimizden Canan bu sorunu deneyimlemiş bir kadın.

“Aslında işe girmek çok istedim. Eşim izin vermeyince belli bir süre sonra o işe girme mücadelesinden vazgeçtim. Şimdi 60 yaşına gelince benim elime bir fırsat geçti 2 sene kadar çalıştım. Bu defa ben sadece söyledim. İzin almadım. Ben gidiyorum dedim. O noktaya gelmiştim bir süre sonra. Önceden gidebilir miyim? Bu kadınlar için çok önemli. Gidebilir miyim dediğinizde sizin önünüze gidemezsiniz diyorlar. Ama ben gidiyorum dediğinde kimse kapıyı kapamıyor. Kapatmasına izin vermiyorum.” Canan.

Görüşmecilerimizden Kader 59 yaşında, halkla ilişkiler alanından emekli. Ailesinin kendilerini geliştirmeleri ve onu okutmaları sayesinde ayakları yere sağlam basan bir kadın olduğunu söylüyor. Canan ise bu yolda eğitimin ve bilinçli ebeveynliğin önemini şu sözlerle vurguluyor.

“Diyoruz ya kadınların hayatının her alanında doğarken babaları, büyürken kardeşleri, evlenirken kocaları belli bir yaşa geldikten sonra da oğulları. Yani sizin üzerinizde konuşmaya karar vermeye maalesef ki maalesef o yetkiyi buluyor erkekler. Ha o erkekleri kim yetiştiriyor? Onları da maalesef ki biz yetiştiriyoruz. O yüzden kadınlar okumalı, iş hayatına girmeli.” Canan

Yaşlı Kadın İşçinin Geçim Mücadelesi

Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik ve toplumsal kriz herkesin yaşam koşullarını zorlaştırıyor. Türkiye ekonomisinin mevcut durumu ve yaşlı kadınlar üzerindeki etkisi, derinleşen ekonomik sıkıntılar ve sosyal politikaların yetersizliğiyle daha da belirgin hale geldi. Enflasyon oranlarının da ciddi seviyelere ulaşmasıyla birlikte özellikle temel gıda ürünleri, barınma, enerji, sağlık ve ilaç fiyatlarında yaşanan artışlar, sabit gelire sa-

hip yaşlı bireylerin yaşam maliyetlerini önemli ölçüde arttırdı. Bu artışlar, emekli maaşları veya sosyal yardımlarla geçinen yaşlı kadınların satın alma gücünü düşürmüş ve yoksulluğu artırmıştır. Zaten ekonomik geliri sınırlı olan ya da maddi olarak yakınlarına bağımlı olan yaşlı kadınlar için ekonomik zorluklar çalışmayla mecburi hale getiriyor.

“Ben çalışmak istemezdim. Emekli maaşımı alıp keyfince gezip tozup bundan sonraki hayatımı geçirmek isterdim. Ama maalesef mümkün değil şimdi 50 yaşın üzerindeki insanlar için. Çok zor geçinmek bu şartlarda. Hele hele emekli olup emekli maaşıyla yaşamak çok zor. Bu sebepten çalışmaya devam ediyorsunuz zaten. İşte patronumun sigorta yapmamasının nedenlerinden biri de bu. Zaten çalışmak zorunda bu emekli maaşıyla ne yapacak ki? Bunu biliyor kendisi. Zorunda olduğunuz için bu kadar rahat davranabiliyorlar.” Sevda

Yukarıda bahsettiğimiz nedenlerle çalışma hayatına girememiş kadınlar günümüzde ekonomik koşulların olumsuzluğu sebebiyle daha fazla gelire ihtiyaç duyar hale geliyorlar. Daha önce ücretli, kadrolu bir işte çalışmadıkları için emekli maaşı alamaya hak kazanmayan kadınların şu an çalışmaktan başka şansları kalmıyor. Fakat 50 yaşının üzerinde hiç iş tecrübesi olmayan bir kadının iş bulması oldukça düşük bir ihtimal. Bu kadınlar ancak vasıfsız işlerde, güvencesiz koşullarda çalışma imkânı bulabiliyorlar. Diğer bir deyişle bu kadınlar yine cinsiyet rolleri gereği kendi görevleri olarak tanımlanan temizlik, yemek, bulaşık, el işi gibi hizmet sunmak üzere istihdam edilebiliyorlar. Örneğin ilkokuldan sonra okutulmamış, evlendirilmiş ve 4 çocuk annesi olmuş Filiz evliliği boyunca ücretli çalışmamış. Kocasını evi terk ettikten sonra çalışmak zorunda kalmış. Yıllarca geçimini apartman ve ev temizliği yaparak sağlamış. Başka bir iş de bulamamış.

Makbule, 12 yaşında evlendirilmiş, hayatı boyunca ücretli bir işte çalışmamış, 50 yaşında bir kadın. Emekli olması için bir sene daha çalışması gerekiyor ancak sigortalı bir iş bulamıyor. Oğluyla beraber yaşıyor. Herhangi bir geliri yok. Geçimini sokaktan topladığı kâğıt ve ambalajları satarak sağlıyor. Ekonomik olarak ne kadar zor durumda olduğunu kurduğunu iki cümleden anlamak mümkün.

"Vallahi ekmeği bile gidip fırından askıda ekmeğe verir misiniz diyorum. Çünkü ekmeğe param yok. Öyle alıyorum ekmeği." Makbule

Görüştiğimiz kadınlara ekonomik zorluklarla nasıl başa çıkmaya çalıştıklarını sorduğumuzda hepsinden aldığımız ortak cevap yeme-içme harcamalarından kısmalarıydı. Kadınlar genel olarak ev ekonomisinden de sorumlu olduğu için tasarruf yapabilecekleri ilk alan mutfak oluyor.

"Et alamıyorum, balık alamıyorum. Meyve alamıyorum. Yani insanın evine meyve alamaması ne demek? Yani düzgün bir masa, normal, sağlıklı insanların yiyebileceği bir masa kuramamak. Bu da sağlıksızlığa giden bir şey. Bunun sosyal tarafını hiç bahsetmiyorum. Şöyle bir şey yok mesela. Sosyal hayatın yok. Tatil yapamıyorsun, eğlence hayatın yok. Yani insanlarla bir araya gelmiyorsun, görüşemiyorsun, evine davet edemiyorsun insanları. Mesela almak istediğin kitap var, okumak istiyorsun, kitap alamıyorsun ya. Yani bunu yapamıyorsun. Çünkü insan her yaşta gelişir. Geliştirmek istiyorsun işte. Bir şey gidip izlemek istiyorsun, bir şey dinlemek istiyorsun, bir yer görmek istiyorsun. Ne oluyor? İşte gençken hep hayal ediyoruz da işte şöyle olacak, böyle olacak hayatımız işte. Gelecek daha güzel olacak diye düşünüyorsun. Oysa daha güzel gelmedi bizim için. Yani biz o güzellikleri yaşayamadık. Gittikçe daha pasif, daha kendi içimize çekilmiş vaziyette, daha çevremiz küçülmüş vaziyette, daha azın azı yani azın azı. Hani bu, hani yaşamak mı? Gerçekten tartışılır. Evet yaşıyoruz. Hayata pozitif bakan insanlarız. İki çiçeğe bakıp, onu da gidip çarşıdan alarak değil de fideleyerek büyüten insanlar olarak biraz daha hayatımızı renklendirmeye çalışıyoruz. Ama bu yaşamak değil ki. İhtiyaçların altında, aslında çok çok altında gittikçe böyle daha da düşüyor. Şimdi diyorum benim iki tane çocuğum büyüdü. Belki onlardan destek alırdım ama onlar da şu anda yeni yeni bir şeyler yapmaya başladılar. Onlar da kendi hayatlarını kuracaklar. Sonra diyorum ben ne yapacağım? Evim yok, sigortam yok benim. Hasta olsam ne yapacağım? O da bir problem." Zülal

Yalnız yaşayan yaşlı kadınlar, ekonomik krizlerden en çok etkilenen gruplar arasında yer alıyor. Aile desteğinin azalması veya tamamen ortadan kalkması bu bireyleri daha savunmasız hale getiriyor. Özellikle kentsel alanlarda artan kira fiyatları ve yaşam maliyetleri, yalnız yaşayan yaşlı

kadınların barınma güvencesini tehlikeye atıyor. Bahar da yalnız yaşayan yaşlı bir kadın. En büyük problemlerinden biri de kira ödüyor olması.

"Altmış sekiz yaşına girdim ve hala çalışıyorum. Emekliliğim yetmiyor. Yalnızım ve kirada oturuyorum. Artık bütün hastalıklar vücuduma vurdu fakat mücadele etmek zorundayım. Çalışıyorum, yetmediği için de mecbur çalışıyorum yani. Bacağında platin var. Boynumda boyun fitiği var. Belimde fitik var. Her gün iğnelerle ilaçlarla yaşıyorum. Ama tabii ki sağlığım el vermezse mecburen bir emeklile kirada oturacağım. Zaten emekli maaşım kızımın düğünüydü, kızımın okumastı derken krediye kesiliyor tamamen. O yüzden de çalışmak zorundayız. Gücüm yettiği kadar çalışmak zorundayım." Bahar

"Yani tek maaşa kalsaydım hani eşimden de bir gelirim olmasaydı yok ben yaşayamazdım. Yani hiçbir şeyi yapamazdım. 22 bin lira emekli maaşım var. 22 ile ne yapılır ki? Sonra bir öğretmenin hak ettiği maaş 22 bin lira mı? İyi bir yerde kirada oturduğumu düşünün. Hadi Bahçeşehir'de oturmayayım. Esenkent'te bile otursam 15 binden aşağı kira yok. Faturalarını ödemeye kalksam hayatta geçinemem. Benim en büyük şansım evimi nur içinde yatsın eşimin almış olması. Yani bu evi, eşimden kalan bu ev olmasa hayatta geçinemem, hayatta yaşayamam." Arzu

"Yani bu hayat pahalılığında geçim çok zor. Emeklilerin biliyorsun durumu. Eğer tek emekli maaşıyla olsa geçinmeyi geçtik, eklemek bile alamazsınız. Eviniz olmasa, kirada olsanız, biliyorsunuz kiralar 20.000'den başlıyor. Bak şimdi, çoğu insan tepki veriyor. Hala bu yaşta çalışıyor musunuz diye. Ama bu hayat pahalılığında herkes çalışmak zorunda. Hayatta kalmak için çalışmak zorundayım." Hilal

Taciz ve şiddet

Kadınlar, toplumun her alanında olduğu gibi ücretli emek alanında da cinsel tacizle mücadele etmek zorunda kalıyorlar. Taciz fiziksel olabileceği gibi sözlü de olabiliyor. Görüştüğümüz kadınlar içerisinde çalışma süreçlerinde bir kere bile tacize maruz kalmayan kadın yok denecek kadar az. Çalışma ortamları kadınlar için ne yazık ki hala güvenli değil. İşverenleri ve iş arkadaşları tarafından tacize uğrayan kadınlar bazen çözümü işlerinden vazgeçmekte buluyorlar. Güvende olmak için gelirinden, bağımsızlığından, güvencesinden vazgeçen kadınlar bugün yeniden gelire muhtaç hale geliyorlar. Kimi kadınlar da çalışmaya mecbur oldukları için maruz kaldıkları tacizler karşısında farklı

mekanizmalar geliştiriyorlar. Örneğin Makbule iş hayatında kadınların çaylarına uyku ilaçları atıldığını gördüğü için hiçbir iş arkadaşıyla çay içmeden senelerce çalıştığını ve karate kursuna gittiğini söyledi.

İş arkadaşlarının cinsel tacizine maruz kalan kadınlara yardım isteyebilecekleri bir mekanizma olup olmadığını ya da işverenlerinin yardımcı olup olmadığını sorduğumuzda ne bir mekanizma bulunduğu ne de yöneticilerinin yardım ettiği cevabıyla karşılaştık. Kadınların çalışırken zihinsel ve bedensel bütünlüğünün zarar görmeyeceklerinden emin olacakları, güvenli ortamların oluşturulması için iş yerlerinin denetlenmesi gerekiyor ancak kadınlar taciz konusunda çoğunlukla yalnız ve kendi çözümlerini üretmek zorunda kalıyorlar. Boşanmış bir kadın olarak çok erkeğin çalıştığı bir sektörde çalıştığı için tacize maruz kaldığını dile getiren Sevda, çözüm olarak seçtiği yolu şöyle anlatıyor:

"Boşanmış bir kadınsanız oturmanız, kalkmanız, giydiğiniz, saçınız, makyajınız. Eğer bir gün daha farklı bir makyaj yapıyorsanız kesin birine mesaj veriyorsunuzdur. Veya işte mini etek giyemezsiniz. Eğer giyiyorsanız bu kesin bir mesajdır. İş yerinde ben hep buna maruz kaldım. Benim gibi çalışan diğer kadın arkadaşlarım da. Boşandıysanız eğer bunlara açıksınız. Yani size bakılabilir, size laf atılabilir, sizi yemeğe davet edilebilirsiniz. Uygunsuz teklifler alabilirsiniz. Çünkü dul bir kadınsınız artık, boşanmış bir kadınsınız. Maalesef iş yerimde bunları da yaşadım ve Patronumuz da kadınlara o gözle bakan biri. Dolayısıyla ofisindeki bir erkeği ona şikâyet etmek hiçbir şey ifade etmiyordu. Dinliyordu sizi, ben onunla konuşurum deyip geçiyordu. Bütün o teklifleri yapan veya imalı şekilde yaklaşan erkekler hala çalışmaya devam ediyordu. Bir süre sonra da bunun da bir anlamı olmadığını anlıyorsunuz artık. Dolayısıyla siz artık orada kalabilecek, kendinizi koruyabilecek birtakım kalkanlar oluşturuyorsunuz. Ve bu da giderek görünüş olarak değil ama tavır, düşünce, yaklaşım olarak sizi erkeksileştiriyor. Türkiye'de çalışma hayatında birçok kadın bunu yaşıyor. [...] Onlar gibi konuşuyorsun. Kıyafetini değiştiriyorsun, giyim tarzını değiştiriyorsun. Ben yıllarca, bir kadının en çok işte etekler, bluzlar, miniler, maksiler, dekolte giyeceği dönemlerde işime hep pantolon gömlekle gittim. Topuklu giyemedim. Ta ki evet tamam bu kadının bu tip işlerde gözü yoktur, işine geliyor gidiyor, ekmeğinin derdinde bakışım oluşturan kadar insanların kafasında. Gerektiğinde erkek gibi oturup onlarla erkek esprileri yaptım. Şimdi esprile söylüyorum ama işte 25 yıldır benim hemen yakınımnda, arkamda camın önünde duran bir tane sopam var. Benim ayrılmaz bir parçam oldu. Belki de onu bir destek, bir güç, savunma mekanizması olarak hep yanımda tuttum." Sevda

Toplumda genel olarak genç kadınların daha çok tacize maruz kaldığına yönelik bir algı mevcut Araştırmamıza başlamadan önce yaşlı kadınlardan bu kadar çok taciz hikayesi duyacağımızı düşünmüyorduk. Özellikle bazı sektörler taciz vakalarının çok daha yoğun yaşandığı sektörler olarak karşımıza çıkıyor. Tekstil bu sektörlerden biri. Tekstil sektöründe çalışan Türkan kadına cinsel obje olarak bakıldığını, kocasının çalıştığı handa müdür olmasına rağmen defalarca sözlü tacize uğradığını söyledi. Türkan'ın bir diğer deneyimi ise yaş aldıktan sonra işverenin kendisi yerine istismar edebileceğini düşündüğü genç kadınları tercih ettiğini dile getirdi. Ayrıca kayıt dışında, iş yerinde cinsel istismara uğramış, hamile kalmış, doğum yaptığı için de çalışmayı bırakmak zorunda kalmış onlarca kadın tanıdığından bahsetti. Aynı sektörde çalışan Bahar da 68 yaşında bile tacize uğradığını şu sözlerle belirtti:

"Bu yaşta bile haksızlığa uğruyoruz canım benim. Adam geliyor dikiliyor burada böyle süzüyor yani bizi. 'Daha bunda çok iş var, çalıştıysa bize de bir ekmek bırakır' diye çok düşünen var yani şu anda bile. Bunlara rağmen burada çalışmak zorundayım çünkü devlet biz kadınlara destek vermiyor." Bahar

Farklı bir sektörde ön muhasebe işi yapan Gülşen en son çalıştığı yerde eşinin kıskanması üzerine patronunun bir kadın çalışanı dövdüğünden bahsetti. Kadın şikayetçi olmuş fakat bir sonuç alıp alamadığını bilmiyoruz. Patronun şiddetine tanık olan Gülşen daha sonra yaşadıklarını anlattı:

"Oraya gelip yemek yapan bir bayandan şunu öğrendim. 'Burada hiç kimse iki aydan fazla durmuyor. Bu adam böyle yapıyor, karısı gelip böyle şeyler yapıyor. Çok kötü bir insan. Bence sen de durma kızım' dedi bana. Ondan sonra bir gün bir bayan geldi tekrar bir iş görüşmesine, o dövüp gönderdiği kızın yerine. O kız ona dava açmış sonradan duydum. Onun yerine birileri geldi. Ondan sonra ben de gittim onlara dedim ki, bakın dedim hani çalışmayın burada, ben çıkacağım, ben gideceğim. Kameralar vardı. Benim o kameraların sesli olduğundan haberim yoktu. Meğer bizi çalışırken izleyip dinliyormuş patron. Benim de öyle söylediğimi duymuş. Ondan sonra çağırdı beni. Ne kadar var dedi alacağım falan. O kadar terbiyesizce ki. Şu kadar dedim falan. Hadi defol git dedi bana." Gülşen

Yaş Aldıkça Artan Mobbing

Yaşlı kadınların ücretli emek alanında en çok karşılaştığı problemlerden biri mobbing. Görüştüğümüz kadınların çoğu mobbinge önceden de uğradıklarını fakat ancak mobbing kavramı hayatlarına girdikten sonra yaşadıklarının mobbing olduğunu anladıklarını söylediler. Kadınlar bütün gün çalışmalarına ve düşük ücret alıyorlar ayrıca yaş bahanesi ile patronlar tarafından bir de verimli olmamakla suçlanıyor. Yaş üzerinden yapılan mobbing kadınların kendini yetersiz bulma ve değersizlik duyguları yaşmalarına sebep oluyor. Patronların çalışmayı yetersiz gördükleri ve yaşlı kadının işten çıkarılma ihtimalinden korktuğunun bilincinde olduğu için kadınlar en çok kovulmakla tehdit edildiklerini ifade ettiler. Patronunun istediği saatte gelip ders vermezse işten çıkarılacağıyla tehdit edildiğini paylaşan Pınar, maruz kaldığı bir diğer mobbingi de şu şekilde aktardı:

"Şöyle söyleyeyim mesela biz yıllarca asgari ücret almamıştık. Tabii ki resmîyette, bordroda asgari ücret gözükiyordu. Hatta o ilk yasa çıktığında, hani iş yerinde 10 kişinin üstünde çalışan olduğu zaman maaşlar bankaya yatırılmak zorunda ya, bu sistemi kurmuşlardı, bankadan hesap açmıştık ama kartlarımızı elimizden almışlardı. Maaşlar bankaya yatırıyor, bankadan kendileri çekiyor bize eksik veriyorlardı. Biz itiraz ettiğimizde, hakkımızı istiyoruz dediğimizde, "bu saatten sonra size kim iş verecek? Yaşınız da var, bulursanız buyurun gidin" gibi açık açık tehditleri de gördük. Bu şekilde hep bizleri zorunlu tutup, biz size iş vermezsek iş bulamazsınız gibilerinden bir algının içine sokuyorlardı bizi hep. Önceden de mesela maaşlarda gecikme noktasına gidilirdi. Ben şimdi üç kursta çalıştım uzun süreli. İlk kursta maaş alamıyordum. Bildiğin 40 gün geçiyordu, 45 gün geçiyordu. İkinci maaş gelecek neredeyse. Aslında paraları var, biliyorum. Oradan ayrılma sebebim de yıllık iznim verilmedi. Sen hak ettin mi ki yıllık izni dedi. İki yıldır aralıksız çalışıyordum. Tabi ki bir yılı doldurmadan izin alamazsınız ama iki yıldır aralıksız çalışıyorum. Hafta sonları bir gün izin yapıyorum. Bütün hafta altı gün boyunca çalışıyorum." Pınar

Arzu ise devlet okulunda görev yaptığı zaman grev hakkını kullandığı için defalarca cezalandırıldığını söyledi. Bunun sebebinin de sol sendikaya bağlı oluşu olarak ifade etti. Grev hakkını kullandığında ders programlarının bozuk verildiğini, zorlu sınıflara ders vermeye mecbur bırakıldığını anlattı.

Bir Amerikan şirketinde yöneticisinin mobbingine uğrayan Kader ise İnsan Kaynakları departmanına defalarca başvurmasına rağmen sonuç alamadığını, bunun üzerine müdürünü iş mahkemelerine şikâyet ettiğini anlatarak kadınların hiçbir zaman haklarını aramaktan geri durmamaları gerektiğinin altını çizdi.

Mobilya ustası Elif, iş hayatında kadın olduğu için hakkı olan ücreti alamadığında işverenine itiraz etmiş. Yani kadın olduğu için ayrımcılığa uğramış. Ancak iş hayatına geç giren bir kadın yani işverenin gözünde yaşlı bir kadın olduğu için hakkını istediğinde “bunu ister veririm ister vermem, böyle yaparsanız da biz sizinle yollarımızı ayırırız” şeklinde tehdit edildiğini söyledi.

Yaşlı kadınlara uygulanan mobbing yalnızca işverenle sınırlı değil. Şansı yaver gitmiş ve ücretli emek alanında kalabilmiş yaşlı kadınlar iş arkadaşları tarafından da ayrımcılığa, mobbinge uğruyorlar. Görüşmecilerimizin cevaplarına göre bu ayrımcılıklar söylem düzeyinde kalabildiği gibi davranış düzeyinde karşısındakine iş öğretmeye, onun arkasından iş çevirmeye, onunla dalga geçmeye, onu yıldırılmaya kadar gidebiliyor. Örneğin, Zülal 56 yaşında bir grafik tasarımcısı. Emekli olmak için 1,5 yıllık bir prim ödemesi yapılması gerekiyor fakat şu an sigortalı bir iş bulamıyor. Bu sebeple yarı zamanlı, bağımsız çalışıyor. Birlikte çalıştığı kendisinden genç erkeklerle yaşından ve cinsiyetinden kaynaklı sıkıntılar yaşadığını dile getirdi.

“Mesela bana işimi öğretmeye çalışıyor. Ben otuz beş yıldır bu işi yapıyorum. Hani şöyle demek istemiyorum “o anne karnında değilken ben bu işi öğrenmiştim, yapıyordum, kazanıyordum ve kazandırıyordum”. Her seferinde böyle bir üstünlük, böyle bir bilmişlik, böyle bir pasifize etme hali. Kendini kabul ettirmen de çok zor. Yani adam belki yarı yaşında ama işi öğretmeye çalışıyor bana. İşte yaptığım hesabı bir daha yapıyor, beni yanıltmaya çalışıyor falan. Yani böyle şeylerle karşılaşılırsun”. Zülal

Yaşlı ücretli çalışan kadınlara patron tarafından uygulanan mobbing, direkt yıldırarak istifaya zorlama aracı olarak değil de daha ziyade yetersiz ücretlere ve elverişsiz çalışma koşullarına kadınları razı etme mekanizması olarak işlev görüyor. Genç erkek çalışanların yaşlı kadınlara uygu-

ladığı mobbingin arkasında ise aile içinde işlevsizleştirilmiş anne figüründen hareketle oluşturulan cinsiyetçi önyargıların yattığını söylemek abartı olmaz.

Sağlık Sorunları

Görüştüğümüz 24 kadının 24'ünün de hemfikir olduğu noktalardan bir diğeri sağlık sisteminin arızalı oluşuydu. Kadınlar 50 yaşının üzerine çıktuktan sonra sağlık hizmetlerine daha çok ihtiyaç duyar hale geldiklerini anlatırken randevu almanın neredeyse imkânsız olduğundan şikâyet ettiler. Devlet hastanelerinden randevu alamayan kadınlar özel hastanelerin maliyetlerini karşılayamadıkları için hastaneye gitmemeyi tercih ediyorlar. Zor da olsa randevu alabildiklerinde hastaneye gidebilmek için iş yerinden izin almak ise başka bir handikap. Hastane için bir kere izin aldıktan sonra ikinci izni alamadıklarını söylüyorlar. Hastalıklarla mücadele ederek çalışmaya devam eden 50 yaş üstündeki kadınlar için hayat daha da zorlaşıyor. Diğer yandan zorlu çalışma koşulları da kadınların fiziki problemler yaşamalarına sebep oluyor. Örneğin sürekli masa başı çalışmış, yıllarca işe uzun saatler trafik çekerek gitmiş Sevda iki ağır bel fitiği ameliyatı geçirmiş. İki ameliyatında da patronu doktorun verdiği raporu kabul etmediği için 15 gün istirahatin sonunda belinde vidalar ve korsellerle işe gitmiş. Tam iyileşme sağlanmadığı için şu an daha büyük acılar çekerek işe gittiğini söyleyen Sevda, 10.000 TL emekli maaşıyla geçinemeyeceği için bu şekilde de olsa çalışmaya devam etmek zorunda olduğunu söylüyor.

Direksiyon eğitmeni Pınar ise sürekli oturmaktan ve araba kullanmaktan kaynaklı elinde, dizlerinde, belinde ve kalçasında ağrılar meydana geldiğini belirtti. Bu ağrılarının dışında yaşı gereği alması gereken takviyeleri devletin karşılamamasından şikâyet eden Pınar geliri yetmediği için takviyelerini düzensiz kullandığını söyledi. Ardından 50 yaş üstü kadınların ortak problemlerinden biri olan menopozdan bahsetti. Menopoza girdikten sonra kemik erimesinin kaçınılmaz olduğunun herkesçe bilindiğini, takviyelerin çok pahalı olduğunu, devletin menopoza girmeden kadınların kemik erimesinin önlenmesi için takviyeleri sağlamasını istediğini belirtti. Menopozun bir diğer olumsuzluğundan da 54 yaşındaki temizlik işçisi Rabia bahsetti.

"Ben mesela 54 yaşındayım, menopozdan dolayı da çok rahatsız oluyorum. Sıcaklıyorum, üşüyorum, terliyorum falan. Yeleğim var mesela iş yerinde, yelek giyiniyorum. Klimalı olmazsa çalışmam, mümkün değil." Rabia

Kirada oturduğu ve emekli olmasına birkaç yılı kaldığı için çalışmak zorunda olduğunu söyleyen İlknur, çalışma koşulları ve genetik yatkınlık sebebiyle dizlerinden problemler yaşıyor. 65 yaşını geçtikten sonra dizlerine platin takılması gerekiyor. O zamana kadar işe bastonla gidip geliyor.

"Dizlerimin, iki dizimin de kırırdağı ermiş, bitmiş. Bir dizim iş yerinde merdiven kaydı ben perde takarken. Merdiven ters yöne kendime attığım için diz kapağım sürtünmeden dolayı kırırdağı bitmiş. Sonra diğerine yük binince onun da aynı şekilde oldu. İğnelerle bitirmeye çalışıyorum emekliliğime yetişmeye çalışıyorum ama emekli olduğumda da çalışmayı düşünüyorum." İlknur

Ev ve apartman temizliğine giden Filiz ise şu an sağlık sorunları sebebiyle sigortalı ve tam zamanlı bir iş yapamadığından bahsetti. Filiz de dizlerine platin takılması için 60 yaşını geçmeyi bekliyor. O zamana kadar dizlerinin üzerinde temizlik yaparak geçimini sağlıyor. Çünkü babasından kalan 5600 TL dışında bir güvencesi yok.

"Sağlık sorunlarım çok var. Sağlık sorunlarım olduğu için zaten bu işleri çok zorlanarak yapıyorum. Astım var. Ağır depresyon geçirdim, şu anda ilaç kullanıyorum. Yani dizimde bir çürüme var, diz kapağım çürümüş, kaymış. İltihaplı romatizma var. Tiroit hastalığı var vs. Düzenli bir yere bağlı çalışmıyorum" Filiz

Güvencesizlik ve Yalnızlık

Görüştüğümüz 24 kadının hepsi hayatlarının en az bir döneminde sigortasız çalışmışlar. Erkekler genel olarak evle bağıını kesmek konusunda bir problem yaşamadıkları için emeklilik konusunda bir problem yaşamıyorlar. Yaşlı kadınlar ise diğer bölümlerde vurguladığımız toplumsal cinsiyet rolleri, ücretsiz emek faaliyetlerini gerçekleştirmek zorunda olmaları gibi engeller yüzünden hayatları boyunca ya da belirli dönemlerde sigortasız çalışmak mecburiyetinde kalıyor. Bu sebeple ya hiçbir zaman emeklilik

hakki elde edemeyecek durumda kalıyor ya da emekli olabilmek için yaş almalarına rağmen çalışmaya devam etmek durumunda kalıyorlar. İşveren ise emekli olmak için çalıştığını ya da geçinmek için işe muhtaç olduğunu bildiği işçiyi sigortasız çalışmaya mecbur bırakıyor. Sevda, yönetici asistanlığı gibi ortalamanın üzerinde bir meslek sahibi olmasına karşın 11 yıl sigortasız çalıştırıldığını söyledi.

“2013 yılında emekli oldum. Çalıştığım yerde emekli oldum. Tabii ki emekli olmak için sigortadan çıkışın yapılıyor ve emekliliğin oluşuyor. Sonrasında yine aynı iş yerinde çalışmaya devam ettim. Fakat sigortam yapılmadı. 2013'ten bu yıla kadar sigortasız çalıştım. Emekliyim diye yapmıyordu sigortamı. Şöyle ki yine tabii ki çalışmak zorundasın. Tek başına bir kadınsın. Türkiye'de yaşam şartları çok zor. Özel sektörde çalışıyorsun, patron şirketi. En ufak ters düştüğünde “beğenmiyorsan git” diyen bir patron var karşında. Ama bunu göze alamıyorsun. Çünkü işini kaybettiğinde artık seni idare edebilecek biri yok hayatında. Eşin yok, baban yok. Kardeşlerinin kendi düzeni var ve artık birinden bir şey istemek çok ağrıma gidiyordu. Ve o iş yerinden ayrılmadım bir türlü.”
Sevda

İşverenler, Türkiye’de 50 yaş üstü başta olmak üzere kadınların olumsuz koşullarda çalıştığını biliyor. Bu sebeple özellikle kadın işçilerini sigortalatma gereği duymuyor. İşveren yaşlı kadınlara babasının ya da kocasının sigortasından yararlanabileceği, sigortasının yapılması yerine belirli bir miktar fazla maaş alması gibi tekliflerle giderek onları sigortasız işlerde çalışmaya mecbur bırakıyor. Yaşlı kadın işçisini sigortasız çalıştıran işveren, onların yerine Pınar’ın deneyimlediği gibi kendi yakınlarını sigortalatabiliyor ya da yıllarca sigortasız çalıştığını bildikleri işçileri sigortasız çalışmaya devam etmeye zorluyor. İş hayatına geç girmiş kadınlar ya sigortasız çalışmaya ikna oluyor ya da mecbur kaldıkları için ses çıkaramıyorlar. İlknur da böyle bir deneyim yaşamış:

“Gittim müdür bey kızına bakıcı bulamamış. Sen gelip eve bakacaksın dedi. Ben de hocam ama dedim ben sigortalı olmak istiyorum, burada okulda çalışmak istiyorum. Ya dedi işte bugüne kadar sigortalı olmamışsın bugün de ne olacak bir sene de olma dedi. Ben de o zaman sigortanın değerini o kadar çok bilmiyordum. Hani ileride bir gün, bir gün, bir gün bile işime yarayacağımı bilmiyordum.” İlknur

Emekli olmaya yetecek primi biriktirmek 50 yaşının üzerindeki bir kadın için oldukça zor. 50 yaşının üzerindeki kadınlar neticede sağlıklarının ve ömürlerinin izin verdiği ölçüde çalışabilecekler. Yaş ilerledikçe, uzun yıllar çalıştıkça çıkan rahatsızlıklar kadınların çalışma süreçlerini güçleştiriyor. Diğer yandan bu kadınlar için tek gelir çalıştıklarından elde ettikleri olduğu için işlerine daha sıkı tutunup güvencesizliğe ve düşük maaşlara yeniden razı gelebiliyorlar. Problemler bir zincir gibi ilerliyor. Canan ne kadar çalışabileceğini bilmediği için hiç emekli olamayacakken Elif işsizlik maaşından feragat edebilecek durumda olmadığı için sigortasız çalışmayı, yani bir gün emekli olabilme ihtimali yerine bugün ek gelir elde etmeyi tercih ediyor.

“Üç bin altı yüz iş gününe ihtiyaç var. Benim emekli olabilmem için on yıl daha çalışmam lazım. Kaba hesap yaparsam. On yılda da zaten ben 73 yaşında oluyorum. O zaman da kim öle kim kala.” Canan

“Bu yeni işimde sigortasız çalışıyorum ben 3-4 aydır. Çünkü işsizlik maaşı alıyorum daha önceki işten karşı taraf çıkarttığı için. İşsizlik maaşı aldığım için biraz kendimi toparlayayım diye şu anda sigorta yaptırmadım.” Elif

Yaşlı kadınların hayatını olumsuz etkileyen bir diğer durum da hiçbir zaman asıl maaşlarından sigortalanmamaları. Eksik ve düşük yatan primler kadınların emeklilik yaşlarını ileriye doğru iterken emekli olma durumlarında ömürleri boyunca düşük emekli maaşıyla geçinmeye çalışmalarına sebep oluyor. Görüştüğümüz kadınlardan emekli olanların büyük çoğunluğu en düşük emekli maaşını alıyorlar. Emekli maaşları dışında da bazılarının tek güvencesi ev sahibi olmaları.

“Gençken 5 yıllık planlar yapıyordum ben kendime. Sonra anladım ki bizim hayatımızda fakir kadının hayatında plan falan yok. Nereye doğru gidiyorsan oraya doğru gideceksin arkadaş. Arkamızda da kimse yok. Arkamızda da bakım bekleyen yaşlılarımızla şeylerimiz var yani. Bütün bunun hayatın sonunda bir yılım var. Emekli olsam da galiba maksimum 15 bin lira alacağım. Yani çünkü hiçbir zaman yöneticilik yaptığımda da yönetici olarak sigortalanmadım. Herkes bize sigortalı olduğuna şükret dedi. Yani gidip ben sorduğumda muhase-

be de öyle dedi. Ya sen bunda ısrar etme dedi yani. Bu yapılmayacak. Kendi işini tehlikeye atma. Hani ben de çalışan biri olarak sana söylüyorum. Yani diyor atılırsın diyor yani sana işte. Tercih edilmeyen eleman olursun. O yüzden o da düşüktü ödendiğin için hani 9400 ile 15000 arasında benim hayat garantim zaten yok. Kusura bakmasınlar yani.” Deniz

Tek güvencesi emekli maaşı olan Bahar, hasta ve 68 yaşında olmasına rağmen çalışmak zorunda. Devletin hiçbir yardımını görmediğinden yakınan Bahar sağlık hizmetlerinin karşılanması ve para kazanması için sigortalı bir işte çalışmak zorunda. Fakat diğer yandan sigortalı olduğu için babasından kalan maaştan faydalanamıyor

“Ablamın beş dairesi, dükkânı var. O babamın maaşını alıyor sigortası yok diye. Eşi ölmüş. Ben bir emekli maaşıyla sekiz bin lira kira veriyorum. Elektrikim, suyum, yiyeceğim, içeceğim. Doğal gazım vs. bunlardan hiçbir yardım yok devletten bana. Ve artı benim eczane param kesiliyor, MR param kesiliyor ve kalıyor bana yedi bin lira. Çocuğumu okutmuşum, ona veriyorum. Özelde okuttum ki çocuğumu topluma yetiştireyim diye. Eee şimdi ben de eczaneye gidiyorum, ilaçlarla yaşıyorum. Eczaneye gidiyorum, ilaç param kesiliyor. Mr a gidiyorum, param kesiliyor. Gözüm görmüyor, görmeye çalışıyorum. İğne vurduruyorum, beş bin lira iğne parası veriyorum. Artı muayene parası kesiyorlar. Nasıl hayat devam etsin? Nasıl yaşantı olsun? Hiçbir beş kuruş istedikleri yere sorabilirler. Beş kuruşluk yardım parası görmedim. Ve gıpta ediyorum yani. Diğerlerine bakıyorum. Çoluğu çocuğu çalışıyor. Etrafıma bakıyorum. Devletin bütün yardımlarından faydalanıyorlar. Ben bir toplu iğnesi kadar görmedim. Ben bir tek anneme müracaat ettim. Annem Alzheimer hastası olduğu için maaş bağlandığı gün benim annem vefat etti. Ne kadar acı bir şey.” Bahar

Yaşlı kadınların birçoğu yalnız yaşıyorlar. Yani hayatla tek başlarına mücadele etmeye devam ediyorlar. Hiçbir güvenceleri olmadığı gibi destek olacak kimseleri de olmayabiliyor. Bugünlere gelene kadar tek başlarına mücadele eden kadınlardan biri olan Bahar, geliriyle kendi geçimini sağlamanın yanında çocuklarının da kendisinden beklentileri olduğunu dile getirdi.

"Yaşlandıkça evlatlarımın davranışları değişti bana karşı. Ne kadar fedakârlık yaptırırsam onlar hiç kıymet bilmediler. Çok acı bir şey. Ve hala öyleler. Bir anne olarak çok üzülüyorum. Bazen evde tek başıma oturduğum zaman düşünüyorum, düşünüyorum. Allah'ım diyorum sağlığımı elimden alma. Çocuklarımı bekliyorum böyle bir yarım saat, bir saat gelirler de ziyaret ederler mi diye. Çok yalnızım. Maddi yardımları da olmuyor. Hep benden bekliyorlar. Üç kuruş sağlığım için biriktirsem bir açıkları oluyor. Vermek zorunda kalıyorum. Anne yüreği olarak." Bahar

Yaşlı kadınların yalnızlığının sebepleri arasında eşlerini ve ailelerini kaybetmeleri önemli bir yer kaplarken boşanmış olmaları da bir diğer önemli sebep olarak karşımıza çıktı. Boşandığı için tek başlarına hem evi geçindirip hem de çocuklarına bakan kadınlar, yaşlandıklarında ek gelire daha çok ihtiyaç duyuyorlar. Mevcut koşullarda, boşanma cinsiyet kökenli gelir adaletsizliğini artıran bir faktör olarak karşımıza çıkıyor. Çocukları olsa da kadınlar boşandıktan sonra nafaka alamıyorlar, alsalar da bu nafaka sürekli olmadığı gibi çok da yetersiz... Genel olarak kendi kazandıkları gelirlerle çocuklara bakmak zorunda kalıyorlar. Sevda ve Lale boşandıktan sonra eşlerinin çocuklarına hiç yardım etmediklerini söylerken Rabia ise çocuklarının bakımının evli olmasına rağmen sadece kendi üzerinde olduğunu, yıllardır da aynı şekilde devam ettiğini söyledi. Zülal'in ise bambaşka bir hikayesi var. Yanlış bir evlilik yaptığını, eşinden kalan vergi borçlarının altında ezildiğini, borçlar yüzünden kredi kartı bile kullanmadığını, fatura keserek iş yapamadığı için düzenli çalışmadığını anlatan Zülal aynı zamanda iki oğlunun da bakımını karşılıyor. Hayatı sürekli mücadele içinde geçmiş, geçmeye devam eden bir kadın olan Zülal, zorluklar karşısında ümidini yitirmiş ve ilerleyen zamanlarda çocuklarına yük olmak istemiyor:

"Bir de öyle bir sıkıntım var. Her taraftan kısıyorsun. Hani hasta olmamak için de çabalıyorsun. Bir taraftan. Hani yaşamak için işte daha az yemek, daha az giyinmek, daha az sosyalleşmek. E sonra diyorum ki evet ya ben 60 yaşında öleyim yani. Gerek yok diyorum. Yani şimdi ne yapacağım yani. Yük olacağız biz ya 60 yaşında. Ne yapacağım diyorum yani. 7 bin lirayla ne yapacağım diye düşünen bir insan haline gelmiş vaziyetteyim. Ve bir sürü kadın da böyle. Yani çünkü neden? Hani çalışıyorsun. Çalışma hayatında sana yer vermiyorlar. E

çalışmıyorsun, çalışmayanlar için de daha büyük problem bir taraftan. Hani işte kocası öldü, yalnız. Ailesi yok, yalnız. Yani bir de böyle kadının gerçekten çok ciddi bir yalnızlaştırılması söz konusu [...] Yani seni tamamen çalışma hayatından atan bir sistem içerisindeyiz. Dolayısıyla hayat benim için çok da böyle artık çok anlamında, önemi de yok yani. Tamam diyorum şimdiye kadar oldu. Ve daha da fazla bu hayatı meşgul etmeyeyim yani. Çocuklarımı meşgul etmeyeyim, samimiyetle söylüyorum. Diyorum ki bundan sonrası için onlar kendi hayatlarına girişecekler. Bu süreçte de ben şimdi onların hayatına bir çelme takmayayım diye düşünüyorum. Geldiğim yer burası. Hani insan buraya mı gelmeli?" Zülal

Ücret ve Gelir Adaletsizliği

Araştırmamızın odak grubu olan 50+ kadınların yaşadıkları en büyük problemlerden biri gelir adaletsizliği olarak birkaç farklı biçimde karşımıza çıktı. İlk olarak yaşlı kadınlar, çalıştıkları süre boyunca kendileriyle aynı pozisyonda çalışan erkek işçilerden daha az ücretler elde ettiklerini ifade ettiler. Bu problemi yalnızca yaşlarından kaynaklanan bir durum olarak değil, kadın oldukları için de yaşadıkları acı bir deneyim olarak tanımladılar.

"Bu özel sektörde çalışan her kadının yaşadığı bir sorundur. Aynı pozisyonda bir erkek vardır çalıştığımız. Siz ondan üç kat fazla çalışırsınız. Ama o erkek sizden her zaman fazla maaş alır. Bunun tek sebebi kadın olmanızdır. Bunun için işçi olmanız gerekmiyor. Her iş alanında bu böyle, benim gördüğüm kadarıyla. Tabii ki bazı meslekler var, onlar işte kúdeme göre alıyorlar. Ama özel sektörde yöneticisinden mavi yaka çalışanına kadar bu hep böyle. Bunu da yaşadım ben. Hep çok koşturdum, çok çalıştım. Ama hep erkekler benim önümde oldu. Daha fazla maaş aldılar. Patrona en yakın çalışan insan olmama rağmen kadın olduğum için benim maaşım hep erkeklerden daha geride oldu." Sevda

"Ben mesela aynı meziyetlere sahip olan bir erkek, bir bayan olarak çalışıyorum. En az bin ya da iki bin lira erkek olan fazla alıyor. Yani bayan olduğundan tabii ki birazcık daha. Hani çıktığın zaman onlar için sorun olmuyor. Bir erkek buluruz diyorlar ama bir erkeği kaybetmemek için daha fazla çaba harcıyorlar." Hatice

Gelir adaletsizliğinin bir diğer yüzü de emekli maaşının yetersizliği. Son kanun teklifinin meclisten geçmesiyle birlikte en düşük emekli maa-

şı 12.500 TL olacak. Görüşmelerimizi gerçekleştirdiğimizde çoğu yaşlı kadının emekli maaşı 10.000 TL civarındaydı. Ancak son gelen zam da emeklinin yoksulluğuna çare olmayacak. Günümüzde enflasyon bu denli yüksek, alım gücü bu denli düşükken bir emeklinin 12.500 TL ile geçinebilmesi mümkün değil. Görüştüğümüz 24 kadının hepsinde ortak olan iki görüşten biri emekli maaşının yetersizliği idi. Emekli maaşının geçinmek için yeterli olmaması yaşlı kadınları çalışmak mecburiyetinde bırakıyor. Yaşlı kadınlar, iş yerlerindeki elverişsiz koşullara, mobbinge, güvencesizliğe, tacize ve sağlıklarının bozulmasına rağmen geçinmek için çalışmaya devam etmek zorundalar. İşveren ise yaşlı kadınların mecburiyetinden faydalanıyor, onları daha düşük maaşa ve güvencesizliğe mahkûm ediyor.

"Emekli maaşım 10 bin lira. Bakın 10 bin lira olmasının sebebi de yine patronların kendisini düşünmesinden kaynaklı. Ben yıllarca aynı iş yerinde çalıştım. Aldığım maaş asgari ücretin üzerinde olmasına rağmen sigortamı asgari ücretin tabanından yaptılar. Bunu biliyordum, benim gibi bir sürü arkadaşım da biliyordu ama hiçbirimize itiraz edemedik. Ve yine patronun kendi cebine düşünmesinden dolayı ben hayatımın geri kalanını 10 bin lira emekli maaşıyla geçirmek durumunda bırakıldım. Ve çalışmak zorundayım. Bir emekli hayati yaşayamıyorum. Sağlığım bozuk olmasına rağmen çalışıyorum." Sevda

"Evet, emekli maaşımla geçinemiyorum. Yani şu an ben 12 bin lira maaş alıyorum. 12 bin lira yani hiçbir şekilde bana kesinlikle yetmez. Evimin ihtiyaçları var. Yeni taşındım buraya. Onları bile daha yaptıramadım yani. O yüzden bir iki sene falan daha çalışmak zorundayım. Geçinemiyorum yani. Ben geçinemem. İmkân yok kesinlikle. Bir pazara gittim geçen. Aldığım hiçbir şey yok. 600 TL harcadım. Sadece yeşillik. Yani yemek yapmaya, baksana poşetlere yemeklik hiçbir şey yok. 600 TL verdim. 12 bin lirayı düşünsene bunun faturası var, suyu, kahvaltılığı, pazarı, temizlik malzemesi... Yani öyle bir hesaba vurduğun zaman rahat bir 20 bin lirayı buluyor yani. O yüzden çalışmak zorundayım." Rabia

Gelir kaybı olduğunu bilmeleri işverenler için yaşlı işçileri birden fazla iş yaptırmaları gerektiğinde vazgeçilmez kılıyor. İşveren, aynı işi yaptırmak için yeni bir eleman alsa fazladan maaş ödeyeceğine cüzi bir ek gelir verecek elindeki vasıfsız olarak nitelendirdiği yaşlı kadın işçiyi değerlendiriyor. Yaşlı kadınlar da çalışmak zorunda oldukları için iş yerlerinde üzerlerine

yüklenen fazladan görevlerini de yerine getiriyorlar. İsteneni yapmadıklarında var olan işlerinden olmaktan korkmaları fazla iş yüküne ses çıkarmamalarına sebep olurken bir yandan da ek ücret alabilmeyi umuyorlar.

“Maliyeti düşürmek adına ben işten çıkarılanların işini de bir yıl boyunca yaptım. Yazışmalar, muhasebe, banka işleri gibi bütün işler bendeydi ve maaşım yetmediği için ek işi yapmak zorunda kaldım. Sabah mesai başlamadan gelip aynı işi, iki ayrı iş yerinin işini yapıp, temizlik, çay, kahve hazırlayıp, mesai başlamadan kendi işime başlıyordum. Üçüncü iş olarak da bulunduğumuz iş hanenin sabahları, her hafta sonları merdivenlerini, asansör ve bina kapısının yer temizliğini yapıyordum. Dördüncü iş olarak da ayda bir gün başka bir kurumun camlarını siliyordum. Altmış adet camı tek başıma siliyordum. Ufak bir zam aldım. Sonra sabahları yaptığım 2 işi bırakınca aldığım 400 TL'nin 100 TL'sini geri almak istediler. Yani zam yapılan parayı geri çekmek istediler 2 işi bıraktım diye. Biraz direndim. 350'ye bağladık. 50'sini geri aldılar. Haksızlık ama mecburdum, tek çalışıyordum evde ve bu iş yükü beni ayaklarımından etti. Şu an baston kullanarak işe gidiyorum.” İlknur

“10 yıl çalıştığım yerde biz iki kişiydik. Ben oraya girdiğimde ilk 5 sene ben yalnızdım. Daha sonra birisini aldılar. Yaklaşık olarak hani benim benden atıyorum ben o zaman 1500 lira maaş alıyorken o 2000 lira maaş alıyordu. Ya da belki de daha fazlaydı. Ben o arada ön muhasebeyi yapıyorken aynı işi yapıyorken aynı saatlerde çalışıyorken ben artı yemek yapıyordum. Oraları temizliyordum. Ve o erkekti, ben bayandım. Ben 1500 lira maaş alıyordum, o 2000 lira maaş alıyordu.” Gülşen

Talepler ve Öneriler

Yaşamın diğer evreleri gibi yaşlılık evresi de toplum tarafından kurgulanmış bir evredir. Ancak yaşlılık ve yaşlılıkta alınması gereken hizmetler bir hak olarak tanımlı değil. Yaşlılığa bağlı haklar siyasi aktörler tarafından tanımlanmalı ve bu haklar içerisinde çoklu ayrımcılık alanı olarak yaşlı kadın haklarına yer verilmelidir. Yaş ayrımcılığı ve cinsiyet temelli yaş ayrımcılığı yasalar ve normlar düzeyinde yasaklanmalıdır.

Yaşlı bireylere devlet tarafından bir bakım sigortası tanımlanmalı ve bu sigorta ihtiyaca değil, hakka tabi olmalıdır. Bireylere kendi yaşlılıklarını tasarlayabilecekleri farklı modeller sunulmalı ve tercih tamamen kendilerine bırakılmalıdır. Bakım sigortasının yanı sıra devlet tarafından herkesçe erişilebilen, düzgün koşullarda, temiz, güvenli huzurevleri açılmalı ve yaygınlaştırılmalı. Sosyal hizmetler ve bakım hizmetleri aile temelli değil bireyler özelinde ve hak temelli sunulmalıdır. Yaşlı ve hasta bakımı profesyoneller tarafından verilmelidir. Bu sayede yaşlı bakım yükü kadınların üzerinden alınmalı ve kadın işçilerin istihdama katılımı teşvik edilmelidir.

Çocuklarını bırakacak yerleri olmayan kadınlar yıllarca çalışma hayatına katılamıyor ya da esnek saatlerde çalışabilmek için güvencesiz işler yapmak zorunda kalıyorlar. Devlet tarafından herkesçe erişilebilen, ücretsiz, güvenli kreşler açılmalıdır. Bu kreşlerin çalışma saatleri ebeveynlerin mesai saatleriyle uyumlu, gerekirse vardiyalı olmalıdır. Kreşler sayesinde çocuk bakım yükü kadının sırtından alınmalı, tüm ebeveynler çocuk bakımından eşit derecede sorumlu tutulmalı, kadınların istihdama katılımı kolaylaştırılmalı böylece kadınların ileri yaşlarda ücretli emek alanına girmeleri engelleyen ve emekliliğe ulaşma koşullarını zorlaştıran ana sebepleri ortadan kaldırmak üzere politikalar geliştirilmelidir.

Toplum, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ve yaş ayrımcılığının yanı sıra cinsiyet temelli yaş ayrımcılığı hakkında bilinçlendirilmelidir.

Siyasi partiler, yerel yönetimler ve sendikalar bünyesinde yaşlı kadın işçi hakla-

rının savunulduğu birimler kurulmalıdır. Bu birimler yaşlı kadın işçilerin deneyimlerini izlemeli ve iyileştirmek için somut politikalar üretmelidir.

İş yerleri düzenli denetlemelere tabi tutulmalı. Yaşlı kadın işçiler elverişsiz koşullarda çalışıyorlar. Birçoğu çalışırken güvenliklerinden endişe ediyorlar. Çalışılan ortamın sağlığa elverişli olup olmadığı, kadınların nasıl muamelelere maruz kaldığı belirli aralıklarla denetlenmeli. Bunun yanı sıra kadınların özlük haklarını elde edip edemedikleri denetlenmeli. Kadınlar düzenli maaş alamıyorlar, primleri düzenli yatırılmıyor hatta sigortasız çalıştırılıyorlar, izin kullanamıyorlar. Kadınların eşit değerde ise eşit ücret almaları sağlanmalı.

Kadınların bir problem yaşadıklarına başvurabilecekleri mekanizmalar, danışma hatları, şikâyet birimleri oluşturulmalı. Kadınlar bir problemle gittiğinde dinleneceklerine ve çözüme ulaşabileceklerine inanmalı. Yaşlı kadınlar arasında daha yoğunlukla görüldüğü üzere problemlerinin çözülmeyeceğini düşünen kadın işçiler işlerini kaybetme korkusuyla sessiz kalma eğilimi gösteriyorlar. Bu birimler iş yerlerinde olacağı gibi yerel yönetim bünyelerinde de kurulmalı. İşlerinden çıkıp ulaşamayacakları ya da ailelerinin, patron ve iş arkadaşlarının tanık olacağı şekilde yardıma başvurmaktan çekinen kadın işçiler için bu birimler 7/24 ulaşılabilir danışma hatları şeklinde de hizmet vermelidir.

Kadınların istihdam edilebileceği alanlar artırılmalı. Özellikle 50 yaş üzerindeki kadınların yalnızca toplumsal cinsiyet rolleriyle uyumlu alanlarda çalışabileceği görüşü terk edilmeli. Farklı alanlarda yaşlı kadınlar için kotalar açılmalı. İş yerlerinde kadın erkek eşitliği sağlanmalı.

Çağrıya bağlı, gündelik ve belirli süreli sözleşmelerle çalışma biçimlerinin yaşlı kadınların istihdam biçimi olarak görülmesine son verilmeli. Yaşam süresinin uzadığı ve emeklilik yaşının yükseltildiği şartlarda, yaşla birlikte ortaya çıkabilecek sağlık sorunlarının çözümü (menopoz şikayetleri kemik erimesi v.s) bir sosyal hak olarak yasalara yansıtılmalıdır.

Çoğu kadın bir mesleği olmadığı için olumsuz şartlarda çalışmaya boyun eğiyor. İSMEK, Halkevleri, Mahalle evleri gibi meslek edindirme kursları yaygınlaştırılmalı ve kadınlar buralara teşvik edilmeli. Bu meslek edindirme kursları yalnızca el emeğini temel almamalı, yaşlı kadınların dijital dünyaya adapte edilmeleri sağlanmalı. Bu sayede çağın gerisinde kalmakla itham edilen kadınların ellerinde kendilerini kanıtlayabilecekleri sertifikaları bulunması sağlanacaktır. Buralar aynı zamanda kadınların sosyalleştiği alanlar oldukları için

özellikle yaşlı kadınlar için daha ulaşılabilir hale getirilmeli.

Sendikalar ve siyasi partiler yaşlı kadın işçilerin karşılaştığı ayrımcılık ve hak ihlalleri hakkında farkındalık kampanyaları düzenleyerek, bu konunun iş yerlerinde, siyasi arenada ve toplumda gündeme gelmesini sağlamalıdır.

Sendikalar, yaşlı kadın işçilerin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak iş yerlerinde kapsayıcı ve eşitlikçi politikalar geliştirilmelidir.

Sendikalarda genç işçi birimleri olduğu gibi yaş almış çalışanların sorunlarını dile getirebilecek, gerektiğinde onlara sendikal destek sağlayabilecek birimler kurulmalı. Bu birimler oluşturulurken, yaşlı kadın işçilerin cinsiyet temelli sorunları olduğu hesaba katılarak kadınlara erkekle eşit temsil olanakları sağlanmalıdır.

Sendikaların kadın birimleri yalnızca genç kadınların sorunlarını hesaba katan politik çözüm önerileri ile kendilerini sınırlandırmamalıdır. Emeklilik yaşının yükseltildiği koşullarda menopoza, yaş nedeniyle ücret ve iş ayrımcılığına uğrayan kadınların sorunlarına da kulak verip, bunların sendikaların kadın politikasına yansıtılması sağlanmalıdır.

Sendika bünyesinde verilen kadın işçi sağlığı ve iş güvenliği eğitimlerinde menopoza işlenerek bu konuda farkındalık broşürleri çıkarılmalı.

Sendikalar kendi eşitlik anlayışını gözden geçirmeli, kendi bünyelerinde yaş almış emekliliği yakın kadınlara yönelik mobbing ve şiddete karşı çıkmalı. Tüzüklerinde bu konudaki hak ihlallerine yönelik yaptırımlara yer vermelidir.

Aynı zamanda bir çalışma alanı da olan sendikalar bünyelerinde yaş almış kadınlara yönelik bir kota uygulamalıdır.

Yaşlı kadın işçilerin iş arayacağı ayrı platformlar kurulmalı. Online platformlarda iş arama süreçlerinde yaşlı kadınlar daha genç adayların ve erkeklerin gerisinde kalıyorlar. Yaşlı kadın işçiler için ayrı bir havuz oluşturulmalı, her iş yerinde belirli sayıda 50 yaş üzeri kadın işçi çalıştırma kotası getirilmeli ve işçiler bu havuz içerisinde seçilmeli.

Yaşlı kadınlar sağlık alanında çok fazla problemle karşılaşılıyorlar. Devlet hastanelerinin imkanları iyileştirilmeli. Randevu sistemi düzeltilmeli ve randevu almak kolaylaştırılmalı. Kadınların alması gereken takviyeler ve kullanmaları zorunlu olan ilaçları devlet karşılamalı. Çünkü kadınlar çalışmaya devam edebilmek için sağlıklarını korumak durumundalar. Bunun yanı sıra, meno-

pozu kadınların hayat süreci içinde değerlendirerek, menopozun kadınların gündelik hayatını değiştiren ve zaman zaman zorlaştıran yönleri de göz önünde bulundurularak ücretli emek alanında buna dair düzenlemelerin yapılması sağlanmalı.

İşyerlerinde cinsel şiddet, mobbing, taciz ve menopoz danışma ve izleme birimleri kurulmalıdır.

Emeklilik yaşı giderek artıyor. Türkiye ekonomisindeki sıkıntılar ise emeklileri ücretli işlerde çalışmaya mecbur bırakıyor. Çoğu yaşlı kadının ise hiçbir sosyal güvencesi yok. Siyasi aktörler yaşlı kadınların sosyal güvenceleri üzerine çalışmalar yürüterek emekli maaşlarını yaşlı kadınlar için geçinebilecek bir seviyeye getirmek üzere politikalar üretilmeli.

Yaş almış tek başına çalışıp ev geçindirip, çocuk bakan kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık çerçevesinde vergiden muaf tutulmaları veya vergi indirimleri getirilmeli.

Kaynakça

(2024, 03 27). TÜİK Kurumsal: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslılar-2023-53710> adresinden alındı

(2024, Şubat 6). TÜİK Kurumsal : <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayal%C4%B1-N%C3%BCfus-Kay%C4%B1t-Sistemi-Sonu%C3%A7lar%C4%B1-2023-49684&dil=1> adresinden alındı

Buz, S. (2015). Yaşlı Bireylere Yönelik Yaş Ayrımcılığı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(53), s. 268-278. www.esosder.org adresinden alındı

Çilingiroğlu N., D. S. (2004). Yaşlılık ve Yaşlı Ayrımcılığı. *Türk Geriatri Dergisi*, 7(4), s. 225-230.

Gökpınar, Ö. (2022). *Yaşlanıyoruz Lubunya Anket/Görüşmeler ve Çalışma Raporu*. Ankara: 17 Mayıs Derneği.

Palmore, E. (1999). *Ageism: Negative and Positive, 2nd Edition*. Ukrayna: Springer Publishing Company.

Wright, G. C. (2022). *Yaşlılık ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması*. Ankara: Ceid Yayınları.

NOTLAR

A series of 20 horizontal dotted lines for taking notes.

♀ Kadınışçi

Her yerde, her türlü emek hallerimiz için...

Destekleyen Kurum

ROSA
LUXEMBURG
STIFTUNG